

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LUDVIG HOLBERG
OG
SORØ AKADEMI

Ludvig Holberg og Sorø Akademi

Ingen soraner er i tvivl om, at Ludvig Holberg og Sorø Akademi hører ubrydeligt sammen. Men også i den almene bevidsthed er Holbergs navn nært knyttet til akademiet. Alle turister, der kommer til Sorø og besøger kirken, ser hans smukke sarkofag, og Holberg og hans „to koner“ (historiens og komediens muse) i Akademihaven er blevet set af mange, men ikke alle kender baggrunden, som lektor Alfred Glahn har gjort rede for i sin bog: „Sorø Akademi og Holberg“ fra 1925, suppleret af H.G. Orlrik i „Ludvig Holberg. Undersøgelser og Kroniker“ fra 1959.

I Glahns bog aftrykkes side 6-9: „Nogle betænkninger over det Soranske Akademis indretning og vedligeholdelse, som underkastes Deres Grævelige Excellences Correction“. Dette dokument findes i en kopibog med afskrift af breve fra Frederik den Femtes Akademis første år med titlen: „Rescripter Sorøe Academi angående“, som er skænket Sorø Akademis Bibliotek af en gammel elev, tidligere statsskovdirektør Poul Lorenzen.

Der er ingen navngiven adressat og heller ikke nogen underkrift på de ovennævnte betænkninger, men det må være Holberg, der har skrevet dem, for indholdet findes for størstepartens vedkommende i Epistel 177 og med næsten samme ordvalg.

Sammenhængen må være, at grev Henrik den Sjette af Reuss, der i januar 1746 blev udnævnt til amtmænd over Sorø Amt og klosterforstander i Sorø, har fået overdraget den opgave at få genoprettet Akademiet, men det lå desværre lidt tungt med økonomien. Klostergodset var i en dårlig forfatning, men han har åbenbart fået en god ide nemlig at henvende sig til Holberg og bedt ham om at skrive en betænkning om, hvorledes det kunne gøres, naturligvis med den bagtanke, at Holberg måske kunne formås til at „gøre en donation“. Man var nok klar over, at Holberg ikke rigtigt vidste, hvad der skulle ske med den store formue efter hans død.

Betænkningen går ud på, at der skal oprettes et ridderligt akademi, forbeholdt unge adelsmænd, der skal studere der i tre år, før de må rejse udenlands, der skal være fem professorer (i historie, matematik og filosofi, jura, økonomi og fremmede sprog (tysk, fransk og latin)).

Dette forslag gør Reuss til sit, men han påviste over for kongen, at klostergodset ikke kunne bære udgifterne til en sådan institution, der ville kræve et klækkeligt tilskud af kongens kasse.

Det kunne kongen ikke gå med til, for han havde arvet en stor gæld fra sin far, og et nyt forslag fra Reuss, hvor han havde skåret professorernes løn ned og reduceret antallet af rideheste fra 6 til 4, bragte ikke balance på regnskabet.

Men Reuss fik en ny idé. Den 23. januar 1747 skrev han til kongen, at Holberg var villig til at testamentere 1.000 tønder hartkorn til Akademiet, hvis godset blev gjort til et baroni, der skulle bære hans navn.

Ganske vist ville kongens kasse lide et årligt tab af skatten af 1.000 tønder hartkorn = 300 rigsdaler i henhold til friherreprivilegierne af 1671, men i betragtning af, at dette gods i al fremtid vil indbringe Akademiet ca. 2.500 rigsdaler årligt, var dette tab vel til at bære, og *„desuden er Holberg 63 år og har et svagt helbred, så det vil næppe vare ret længe, inden dette gods kommer til det publique og nyttige brug, hvortil det ved allernådigst at blive gjort til friherskab, destineres“*. En noget kynisk bemærkning!

Holberg går ind på forslaget og understreger, at når han får baronpatentet, bliver godset gældfrit. Der står endnu en prioritet i Tersløsegaard på 8.000 rigsdaler, men de skal straks blive betalt. I Holbergs udnævnelse til friherre nævner kongen, at det er Holbergs fortjenstfulde arbejde for hans bedstefar, far og ham selv, der har bevirket baroniseringen, og derefter nævnes det, at baroniet efter Holbergs død skal tilfalde Akademiet.

Holberg har ofte latterliggjort honnête ambitioner, og der har sikkert været smilt i krogene, da han blev baron. Men han siger selv, at han i sit liv har følt sig som en kasserer for offentligheden.

I 1735 meddelte han, at han ville efterlade sin formue til en nyttig stiftelse for det danske sprog, men inden han fik gjort alvor af det, blev Videnskabernes Selskab oprettet i 1742 og Selskabet for dansk historie og sprog i 1743. I 1745 bestemte han, at en sum penge skulle sættes fast, og renterne anvendes til fattige jomfruers brudeudstyr. I det endelige testamente blev det til et legat på 16.000 rigsdaler, hvis renter hvertandet år skulle være brudeudstyr for en fattig jomfru. Dette legat fungerer stadig.

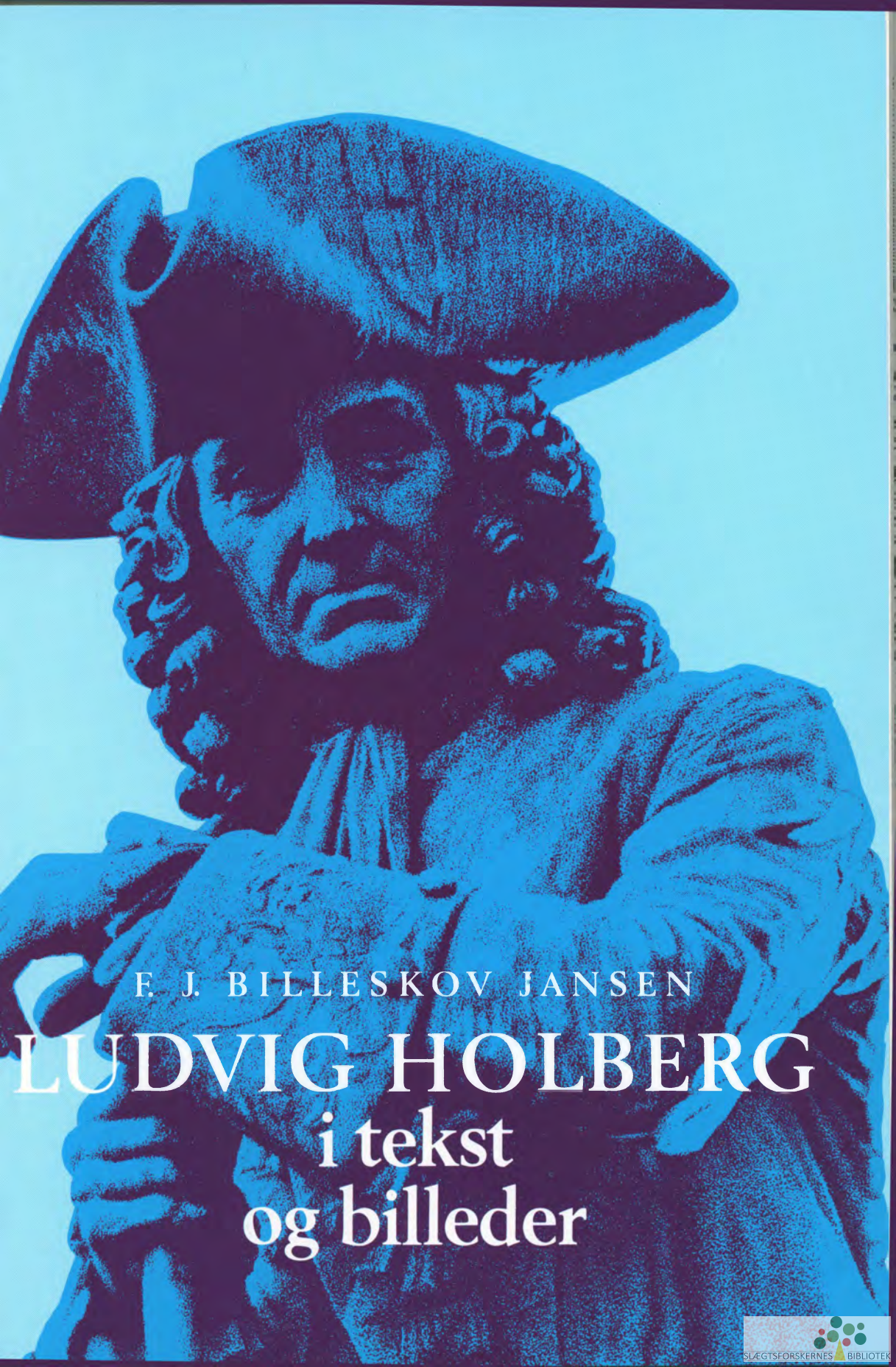
Holbergs helbred viste sig imidlertid at være bedre, end Reuss havde formodet, og Akademiet havde brug for baroniets indkomster. Også dette problem blev klaret ved Reuss' hjælp. I et brev, dateret d. 18. august 1749, tilbyder Holberg Reuss at overlade Akademiet indtægterne af baroniet „år for år“, mens han forbeholder sig ejendomsretten i sin livstid. Der er handlet hurtigt, for allerede d. 23. august skriver Reuss en indstilling til kongen om, at Akademiet, når den tid kommer, bekoster et begravelsessted for Holberg i Sorø Kirke bag Absalons ligsten. Det vil vel komme til at koste en 2-300 rigsdaler. Regningen blev dog på 422 rigsdaler, 4 mark og 8 skilling, oplyser H.G. Olrik. Kongen

tiltræder forslaget, og både Reuss og Holberg kan være tilfredse: Reuss får pengene og Holberg æren af en begravelsesplads ved Sorø Klosters grundlægger og første store velgørers grav.

Holbergs første gravmæle var kun en forholdsvis beskedne søjlebygning af træ, der hen i 1770'erne var „ganske forrådnat“, og i 1780 flyttedes Holbergs kiste hen i det sydligste kapel i nordre korsarm i en statelig sarkofag af Wiedevelt, der kostede Akademiet 900 rigsdaler, mens kongen gav det norske marmor, som den er lavet af.

Holberg troede, at han havde sikret sig et eftermæle ved sine godsers ophøjelse til et baroni, men baroniet er der ikke mere tilbage af, idet Brorupgård forlængst er overgået til fri ejendom (den ejes dog stadig af en soraner!), og Tersløsegård er udstykket, så kun hovedbygningen er tilbage med Holbergs mindestuer, og da det Kongelige Frederiks Universitet i Kristiania (Oslo) blev oprettet i 1811, bestemte kong Frederik den Sjette, at Sorø Akademi skulle udrede 100.000 rigsdaler til det. Pengene blev først betalt efter statsbankerotten i 1813, og da til fuld sølvværdi, hvilket var langt mere, end Holbergs gave var værd i penge. Den gamle baron er stadig virksom bag kulisserne; det viste sig i 1958, da man overvejede, om man skulle lade Sorø Akademis skove gå ind under statsskovbruget og inddrage Akademiets formue i statskassen, men netop Holbergs gave, som jo var fra en privatmand, bevirkede, at man lod Stiftelsen Sorø Akademi fortsætte, mens staten overtog skolens driftsudgifter. Vi har altså stadig meget at takke ham for!

Svend Ranvig

E. J. BILLESKOV JANSEN

LUDVIG HOLBERG

i tekst
og billeder

LUDVIG HOLBERG I TEKST OG BILLEDER

E. J. BILLESKOV JANSEN

LUDVIG HOLBERG i tekst og billeder

Billedudvalg og layout: Ebbe Sunesen

TRYKT FOR SORANSK SAMFUND

1984

Ludvig Holberg i tekst og billeder
© Finn Jacobsens Forlag, København 1984
Tekst og omslag er trykt hos Nørhaven Bogtrykkeri a/s, Viborg
Printed in Denmark
Særudgave trykt for Soransk Samfund
ISBN 87-88646-04-1

Overfor titelsiden: *Portræt af Ludvig Holberg*. Stik 1752 af O.H. de Lode, til 2. udgave af Danneemarks Riges Historie, 1753. Stikket er udført efter maleri af Johan Roselius (1725-1803), en svensk kunstner og officer, adlet 1758 von Rosenheim. Vi véd, at Roselius 25. februar 1747 blev optaget i frimurerlogen St. Martin i København, og at han 13. februar var på besøg i logen Zoroabel. Holberg har antagelig beholdt maleriet hjemme, medens en gentagelse, ved maleren selv, var givet til Sorø Akademi, hvor det gik til grunde ved Akademiets brand 1813.

Holberg havde testamenteret alt sit indbo til en søstersøns datter, Frederikke Louise Tostrup (1735-1809). En søn af hende, Ludvig Holberg von Schwartzén, har overdraget originalen til Sorø Akademi, som naturligt har søgt en erstatning for det tabte billede. Maleriet som stadig findes på Sorø er da rimeligvis Roselius' original; det har været udlånt til Thorvaldsén, da denne 1839 udførte Holbergbusten, som Akademiet havde bestilt hos ham. Torben Glahn: Roselius pinx! Soraner-Bladet, 1977, s. 33-36.

Indhold

Forord	6
I Bergen	8
I Bergen og København	10
I Amsterdam og Oxford	12
I Frankrig	17
I Rom	20
I København	22
„Peder Paars“	24
Komedier	30
„Den politiske Kandestøber“	31
„Jean de France“	34
„Mester Gert Westphaler“	35
„Erasmus Montanus“	36
„Jeppe paa Bierget“	40
„Den Vægelsindede“	46
„Jacob von Tyboe“	48
„Don Ranudo de Colibrados“	50
„Den Stundesløse“	52
„Barselstuen“	54
„Det lykkelige Skibbrud“	58
„Kilde-Reysen“	60
„Ulysses von Ithacia“	62
„Melampe“	64
„Uden Hoved og Hale“	66
„Hekseri eller blind Alarm“	66
„Mascarade“	70
„Jule-Stue“	72
„Henrich og Pernille“	74
„De Usynlige“	76
„Det arabiske Pulver“	78
„Diderich Menschen-Skræk“	80
„Den ellefte Junii“	82
„Den pantsatte Bondedreng“	84
„Den danske Comoedies Liigbegiængelse“	87
„Abracadabra“	88
„Republiqven“	90
„Plutus“	92
Holberg og teatret	94
Holberg som godsejer	102
„Niels Klim“	104
Terløsegård og Sorø	110
Baron	121
Epistler	123
Død og begravelse	127

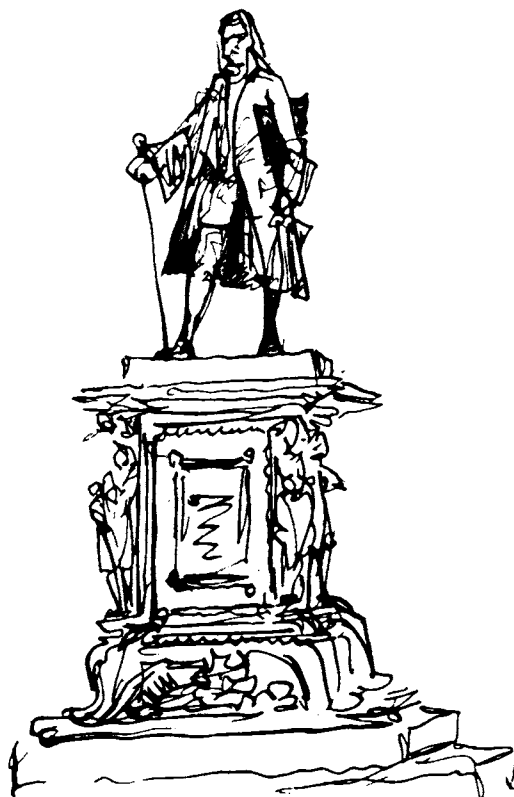
Forord

Tre hundrede år efter Ludvig Holbergs fødsel kan Norge og Danmark lykønske hinanden. Norge gav Holberg fødestavn, barndom og opvækst, uudrydelige indtryk, som vi kan lære af hans selvbiografi. Danmark gav Holberg en universitetsuddannelse, et stipendium der sikrede ham et flerårigt ophold i Frankrig og Italien, samt et akademisk levebrød, som tillod ham at udfolde en enestående kunstnerisk og populærvidenskabelig forfattervirksomhed. Holberg var sig bevidst, at hans „Danske Skuespill have omstøbt disse Rigers Almue ligesom udi en anden Form, og lært dem at raisonnere om Dyder og Lyder, hvorom mange tilforn havde kun liden Idée“, som der står i hans Epistel 179. Til Holbergs opdragelse af de to brodernationer hørte, at han på så mange måder lærte dem at læse med forstand. Ganske særligt ved sine kloge livsfilosofiske skrifter. Holbergs *Moralske Tanker* var og er en æggende bog, let at fatte – skønt fuld af paradokse påstande. Hans *Epistler*, som fylder fem bind, er alvorlige og muntre; de henter stof fra fortid og samtid; de er som en dagbog af en vismand, der tænker over hvad han har læst eller oplevet. Det var epistlerne, kritikeren Frederik Schyberg hentydede til, da han i *Dansk Teaterkritik* (1937) skrev: „Man gaar aldrig forgæves til Holberg“ (s. 9).

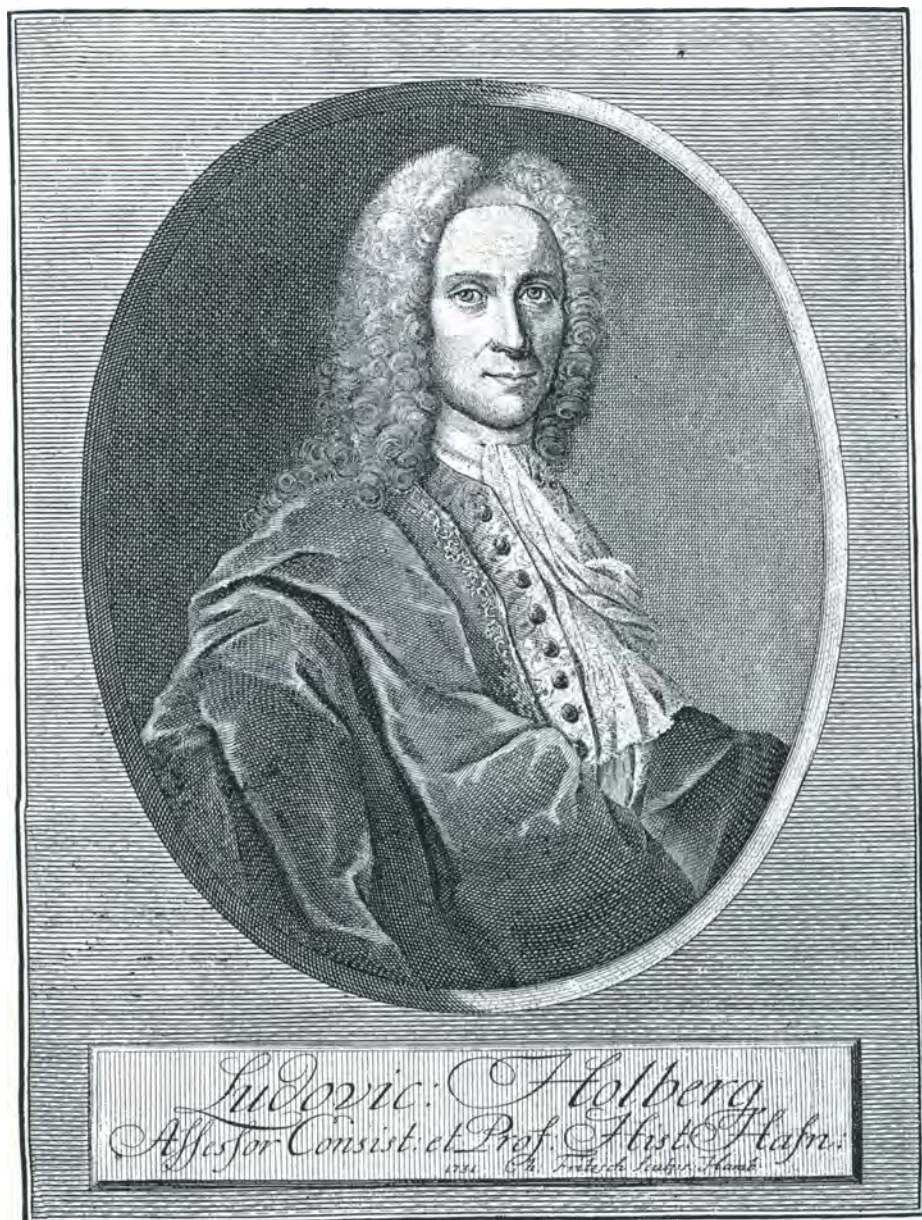
Den lærde norske indsamler af folkemusik, Ole M. Sandvik, som døde 1976, snakkede engang med mesterspillemanden Ivar Bråtå om Holberg, og så udbød spillemanden: „*At det ha vore eit slikt menneskje te, du!*“ Jo, der har været et sådant menneske til, og han er der stadig, nu da han tager fat på sit fjerde århundrede.

København, januar 1984.

F.J. Billeskov Jansen

Holbergmonument,
skitse af Wilhelm Marstrand

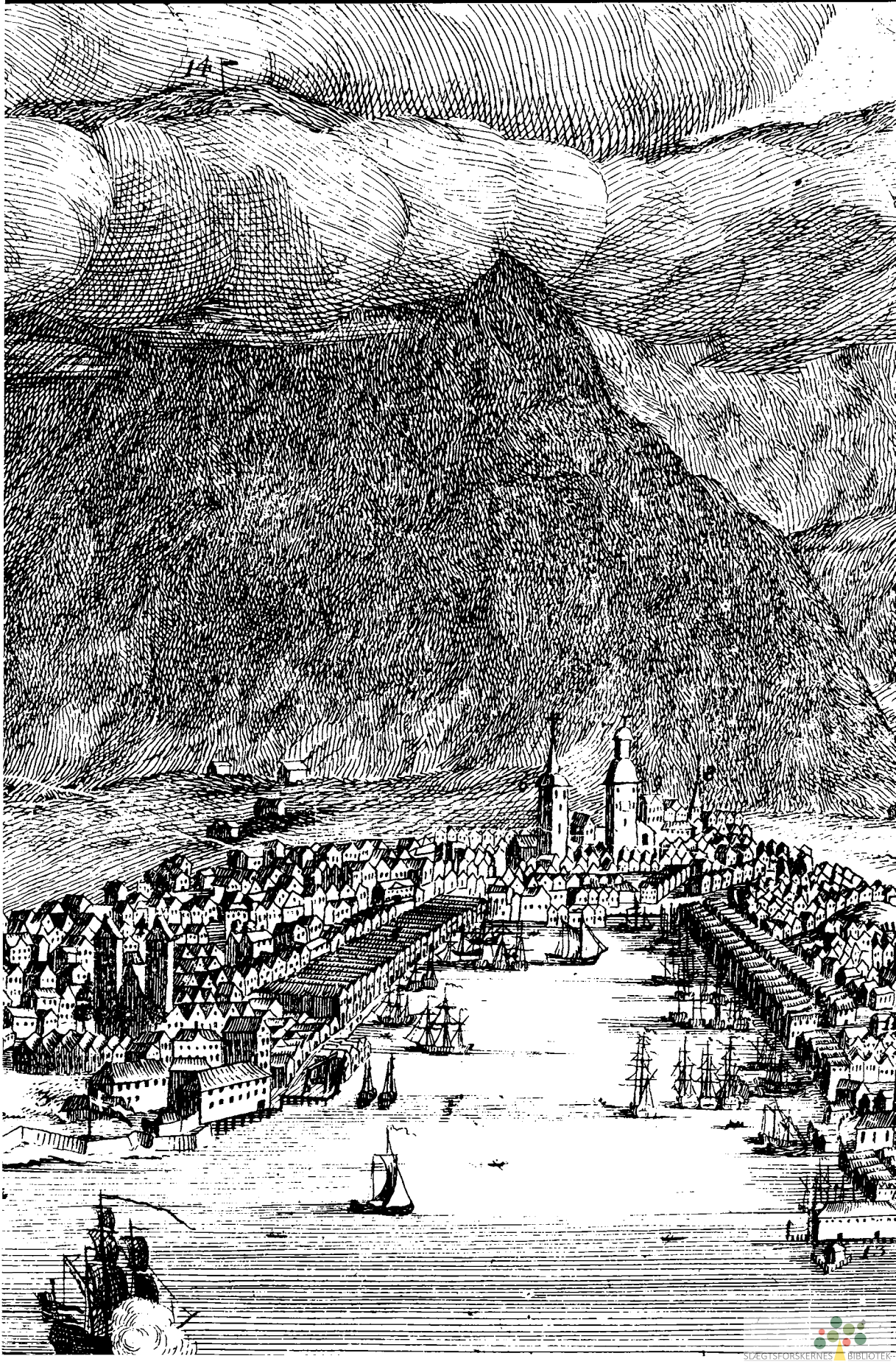

LUDVIG HOLBERG 1684 – 1754

Det var i Bergen, det begyndte. Bergen var og er som et vindue ud mod verden, en driftig handels- og søfartsby. Her boede da Christian Nielsen Holberg, som var født o. 1620 og havde en hæderværdig militær karriere bag sig. Han var vistnok af bonde-slægt, men tjente sig op fra menig soldat til oberstløjtnant, hvilket gav ham adelig rang og et våbenskjold, hvori ses et bjerg. Som ung officer var han i veniziansk tjeneste og vandrede derefter Italien rundt, på Universitetet i Siena 1656 indskrev han sig som Christianus Holberg Danus. Han forsvarede Frederikshald mod svenskerne i 1660 og Bergen mod englænderne 1665.

I det første bind af Danmarks Riges Historie (1732) lod Holberg Chr. Fritsch i Hamburg stikke dette portræt i kobber, antagelig efter et nu tabt maleri, som forestillede Ludvig Holberg i hans 34. år, dvs. i 1719.

Bergens havn, beliggende omkring Vaagen, som havneløbet kaldes. Fra Erik Pontoppidan: Norges naturlige Historie, 1752.

Christian Holberg ægtede 1667 en tyveårig pige af en velhavende bergensk familie. Karen Lem var datter af den nylig afdøde Peder Lem, sognepræst i Fane uden for Bergen; hendes morfader var Ludvig Munthe, biskop i Bergen. Oberstløjtnanten havde den smukke gage af 1200 rigsdaler om året; da han 1679 tog sin afsked, fik han kun 200 rdl. i pension. Vanskeligere blev det for familien, da han døde 29. marts 1686. I tyve år havde hans hustru født tolv børn, seks var levende 1686, heriblandt

Rådhuspladsen i Bergen i det 18. århundrede. Bygningen i midten er rådhuset, der endnu findes i ændret stand; til højre den endnu eksisterende stiftsgård; til venstre hvad der dengang hed Konows Hus. Akvarel af I.C. Dahl (1788-1857) i Bergens historiske Museum.

1702-04 var Holberg huslærer og gejstlig medhjælp for provst Christen Nielsen Weinrich i *Voss*, nordøst for Bergen. Hans værelse lå i provstegårdens andet stokværk, bag det bagestliggende vindue på billedet. Provsten var ikke tilfreds, når den unge Holbergs prædikener kun varede et kvarter! Fyrretræet uden for husets gavl kaldes Holbergs furu og tradition hævder, at han selv har plantet træet. Ved et tysk bombardement 1940 blev præstegården totalt ødelagt.

Udsnit fra Peder Hansen Resen: *Atlas Danicus* (1677). Holberg har boet i Købmagergade (markeret 92), hvor han skrev „Peder Paars“ og Komedierne, på Gammeltorv 1733-40 (24; man ser springvandet), derefter til sin død bag Frue Kirke, hvis daværende høje spir er let kendeligt.

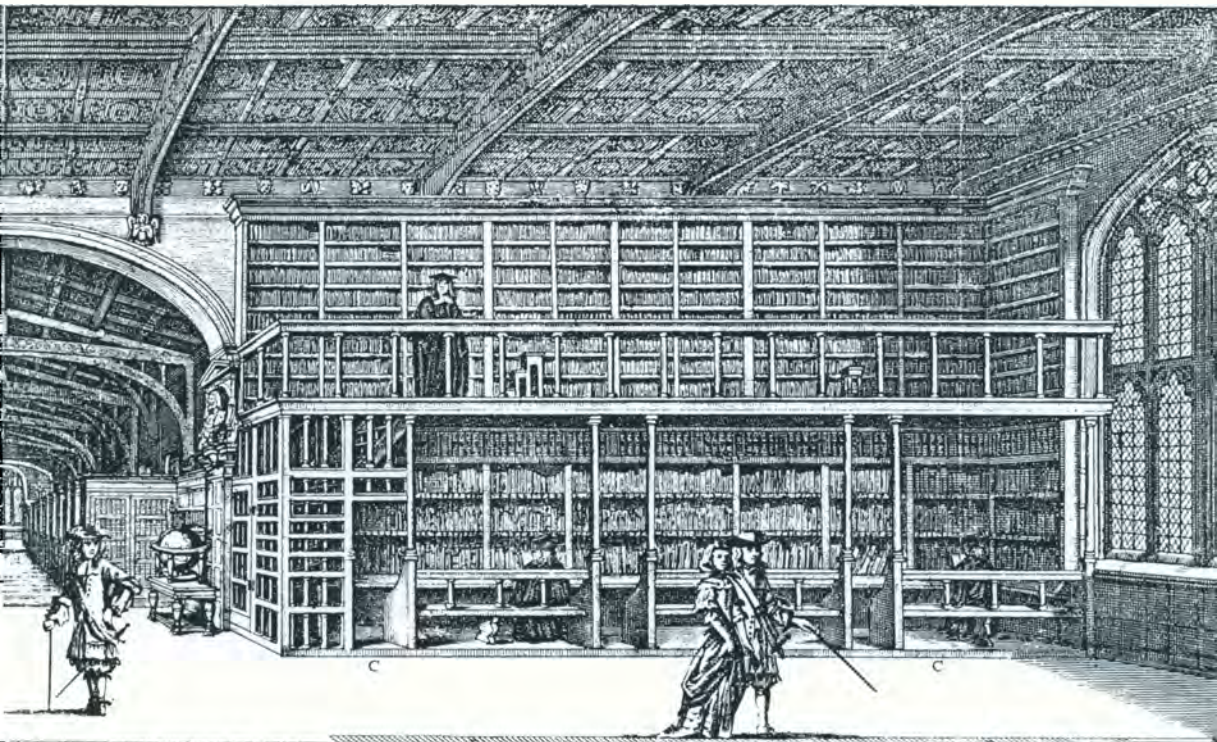
den yngste, 16 måneder gammel. Det var Ludvig Holberg, født sandsynligvis 3. december 1684 og opkaldt efter sin oldefader, biskoppen. Karen Lem holdt energisk sammen på børn og midler, og da hun døde 1695, tog hendes familie vare på de små. Ludvig kom til sin mors fætter, pastor Otto Munthe i Fron, Gudbrandsdalen. Derved lærte han Østnorge at kende. De sidste fire skoleår boede han igen i Bergen, hos sin rige og muntre morbroder, Købmand Peder Lem. Latinskolen havde en energisk og dygtig rektor, Søren Lintrup. Hans grundige latinundervisning gjorde, at Holberg senere kunne romerske digterværker som Vergils Æneide og Ovids Metamorfoser næsten udenad. 19. maj 1702 brændte det meste af Bergen, herunder latinskolen og købmand Lems hus. Rektor sendte hurtigt ældste klasse til København, hvor Holberg blev indskrevet ved universitetet 20. juli.

1704-05 opholdt Holberg sig i Holland, som imponerede nordboen meget. Gerrit A. Berckheyde (1638-98) har malet *Amsterdams blomstermarked*. Maleriet i Amsterdam Rijksmuseum.

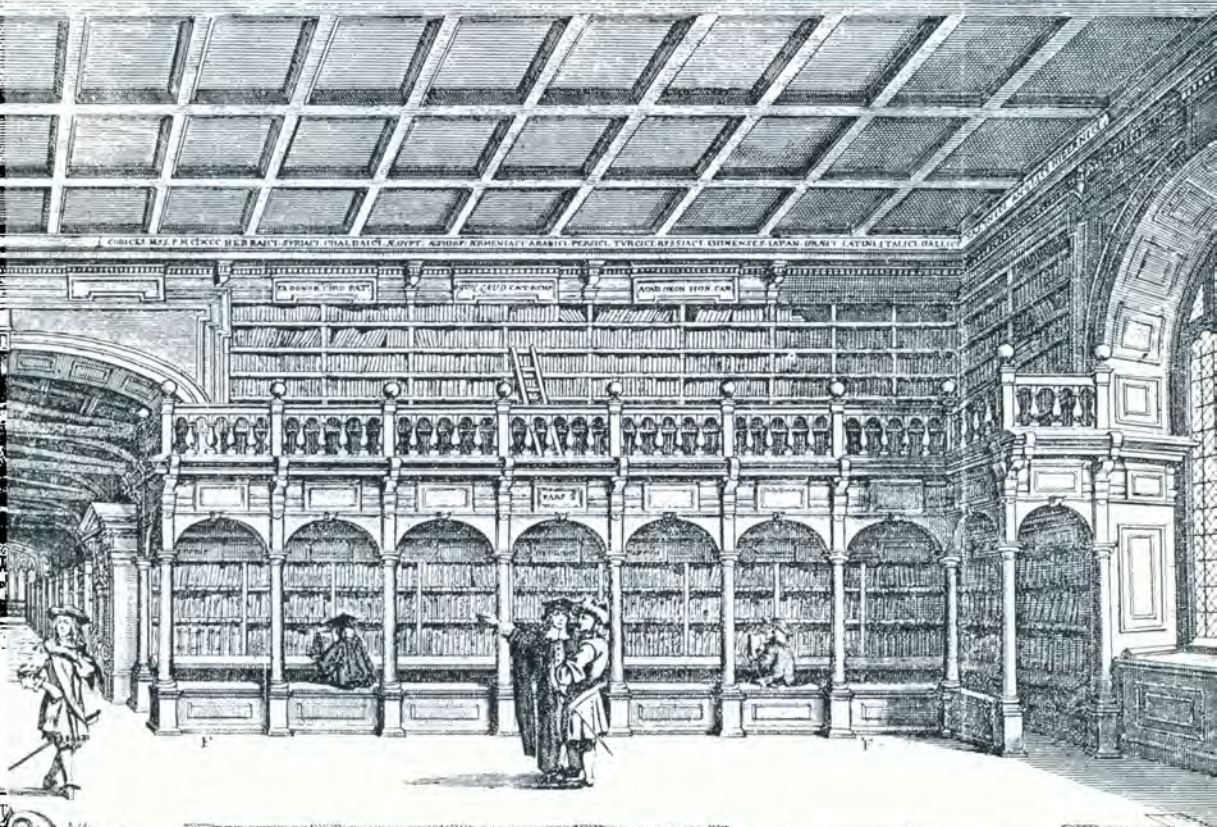
I foråret 1706 kom Holberg til Oxford, hvor han er vandret over den lange bro ind i byen, der her ses fra øst. (David Loggan: *Oxonia illustrata*, Oxford 1675).

I Oxford blev Holberg forfatter. Han udarbejdede et historisk-geografisk værk på *the Bodleian Library*, universitetsbiblioteket, hvis læsesal her ses fra øst og vest, efter stik i David Loggan: *Oxonia illustrata*, Oxford 1675.

ad Orientem. E.E.Sella foruliq; ex aduerso positis in FF respondentes G.G.G.Fenestra ad Occidentem
 THE Inside of a Public or BODLEIAN LIBRARY in OXFORD from y

insuper omnium, Atlanti D^{no} TISSOTI, BARLOVIO S.T. Dⁿⁱ Collegij Regiensis Praepositi
 ἀνατίθηται; et exteris hic hospitantibus semper Patrono Hunc BIBLIOTHECAE BO
 teo nisi, sed felici coniecit; optimo jure, debitâq; observantiâ D.D.C Q. Dav. Logan
 Sculp cum Privilegio S.R.M.

Men af pengenød drog han snart efter hjem og blev huslærer og gejstlig medhjælp for provst Weinrich i Voss, nordøst for Bergen. Han blev grundig ked af at undervise børn og vikariere for provsten på prædikestolen. Marts-april 1704 aflagde han i København den filosofiske og teologiske eksamen. Det var ikke hurtigere end de fleste teologiske kandidater. Det katastrofale var, at ifølge Danske Lov kunne en teolog først med det fyldte 25. år søge præstekald. Der var desuden overproduktion af teologiske kandidater; i ventetiden ernærede de sig mest ved småt betalt lærergerning i latinskolen. Holberg valgte at tage til Bergen – det blev sidste gang – og lade sig ansætte som huslærer hos vicebiskop Niels Smed (eller Smith). Han fik lov at læse vicebiskoppens dagbog fra rejser i Tyskland, Italien, Frankrig og Holland og blev grebet af en ubetvingelig trang til selv at komme ud. En arvet jordlod solgte han og rejste til Holland med 60 rigsdaler i sin pung. De slap snart op; muligvis var han en tid i tjeneste hos en russisk adelsmand, f.eks. som sproglærer.

Bergen havde 15.000 indbyggere, København 70.000, men Amsterdam 200.000! Den tyveårige fik at se en verdensstad, men som rigtignok ikke havde respekt for en fattig akademiker. Hol-

I Oxford havde Holberg sine bedste venner i Magdalen College. Han boede der ikke, som man har troet, men blev ofte indbudt af velhavende studenter til at spise ved kollegiets bord, ligesom han deltog i studentelivet i byens pubs. For at leve gav han undervisning i sprog og musik og var selv medlem af en musikforening, der spillede en gang om ugen. Da han skulle forlade Oxford, kom en af de studerende i Magdalen College og spurgte ham i fortrolighed, om han manglede rejsepenge; i så fald ville man gerne låne ham det nødvendige. Holberg afslog, dybt rørt, denne kammeratlige hjælp, men takker for den ved at fortælle episoden i sin selvbiografi. – Magdalenkollegiet er omgivet af parker og vandløb. Her gengives *Magdalenbroen* og kollegiets hovedtårn, efter kobberstik fra 18. Århundrede.

Skønt Holberg skrev sit første arbejde i England, var det mest tyske kilder, han øste af. Den flersidigede tyske forfatter Samuel Pufendorf (1639-94)

havde udgivet en populær håndbog i den nyere europæiske historie kombineret med en oversigt over de europæiske landes indre forhold. Da Holberg kom hjem i 1708, opdagede han til sin fortrydelse, at et lignende arbejde, af H.O. Pflug (o. 1633-1709) var udkommet 1707: „Den danske Pillegrim eller en almindelig geografisk og derhos kort historisk Beskrivelse over heele den bekiendte Verden“. Det var en katastrofe! Holberg delte sit manuskript i to, 1711 kom den historiske Introduktion; 1713 det geografiske tillæg, som aldrig blev fuldført. Som blækfang til den europæiske historie lånte Holberg eller hans forlægger, Johann Kruse, et *titelkobber* fra et tysk værk. Tre højtstående personer diskuterer over et kort, som synes at forestille Frankrig.

Det var frugtbare år, 1709-14, Holberg tilbragte på *Borchs Kollegium* i Store Kannikestræde. Det var her, han forfattede sin ungdoms hovedværk, *Introduction til Natur- og Folke-Rettens Kundskab*, som blev udgivet 1716, efter rejsen til Frankrig og Italien.

På dette udsnit af et prægtigt kort over Paris, som byen så ud i 1734, kan vi følge Holbergs færd under hans ophold 1714-15. Han boede først i det fine turistkvarter, Faubourg Saint-Germain, ligesom Jean de France, der logerede i Rue de Seine (nederst til højre). Herfra havde Holberg kort ned til Seinekajen, hvor Mazarinbiblioteket fandtes og stadig findes. På billedet herunder ses bygningen fra den modsatte flodbred. Det var Holbergs vigtigste arbejdsplads i Paris, hvor han læste historiske skrifter samt digtere som Boileau, der senere skulle inspirere ham til „Peder Paars“. Men kvarteret var for dyrt for Holbergs knappe rejsestipendium, og han flyttede op til det billigere latinerkvarter i nærheden af Sorbonne, Paris' universitet, som ligger i det øvre højre hjørne af prospektet. Af teaterkunst har han denne gang næppe set andet end det folkelige gøgl på Pont-Neuf, for han har ikke haft råd. Men da Holberg efter den hektiske dramatiske produktion vendte tilbage til Paris i vinteren 1725-26, var det for at se skuespil dels på *Comédie Française*, hvis bygning ses Rue de la Comédie, der nu hedder Rue de l'ancienne Comédie, og dels i Théâtre Italien, der fandtes i Hôtel de Bourgogne, på højre Seinebred og uden for prospektets rammer. – Begge stik findes på Det kgl. Bibliotek.

berg småsultede i Holland, og under en lille tur ind i Tyskland forsøgte han i Achen – det har han selv fortalt – at liste bort fra hotellet, men blev taget af værten og måtte betale til sidste skilling. Han måtte låne penge for at komme tilbage, ikke til Bergen, hvor familien havde været imod hans udfart, men til Kristiansand. Her tilbragte han vinteren 1705-06 hos sin halvfætter, kapellan Otto Stoud, hvis ugifte søster, Sophia, Holberg kalder meget smuk; det er ikke umuligt, at hun har fristet hans 21-årige hjerte. Denne lystige vinter i Sydnorge blev Holbergs sidste tid i fødelandet. I foråret 1706 tog han med en velbeslået jævnaldrende teolog, Christian Brix, til England, hvor han tilbragte 2½ år, den længste tid i Oxford. 18. april 1706 indskrev han sig som Ludovicus Holbergius Norvegus i det Bodleianske Biblioteks protokol. Det var her, det gik op for Holberg, at han ville være forfatter til oplysende bøger. Han kom til København med manuskriptet til en verdenshistorie med hovedvægten på den nyeste tid. Den udkom som *Introduction til de fornemste europæiske Rigers Historie fortsat indtil disse Tider* (1711) efterfulgt af et *Anhang* hertil med en kort geografisk beskrivelse af Tyskland, England og Holland. Holberg havde vundet en velynder i græskprofessoren Poul Vinding, hvis purunge søn han 1708-09 havde ledsaget på en rejse til Tyskland. Vinding skaffede Holberg fribolig på Borchs kollegium, og fra da af stiledede han mod en videnskabelig karriere. Arild Huitfeldts Danmarks Riges Krønike gik til 1559; C.C. Lyschander havde fortsat med Frederik II's Krønike, til 1588: nu skrev Holberg Christian IV's, Frederik III's og Chri-

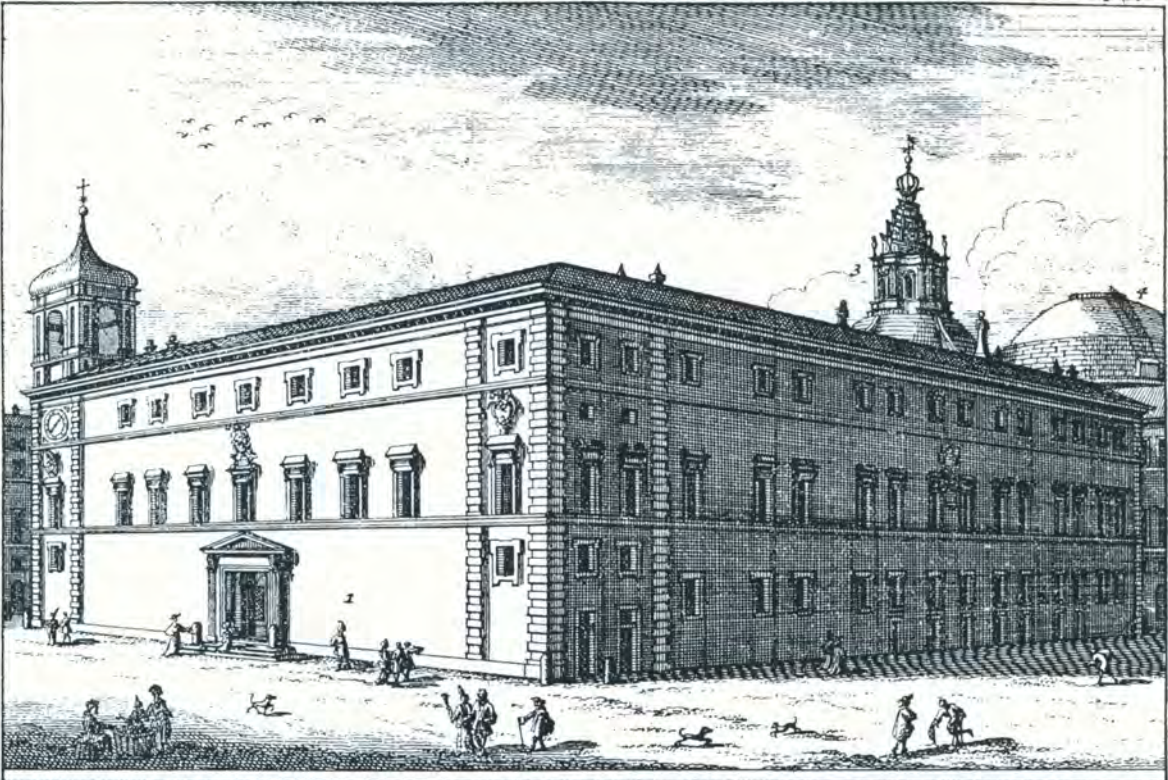
LYON

stian V's Historie. Da den forelå i manuskript, bidrog den til, at Holberg 29. januar 1714 fik Kongens løfte om det næste ledige professorat ved universitetet, og helst ville han nok blive i København og vente på stillingen. Men så skete der noget! Fra maj 1712 havde Holberg kunnet hæve det Rosenkrantzske stipendium på 120 rigsdaler om året. Legatet tildeltes for fire år, af hvilke stipendiaten skulle tilbringe mindst tre i udlandet. Da Holberg på grund af løftet om professorat stod i fare for at miste dette private legat, måtte han i hast forlade det lune kollogium og blev så at sige drevet ud på den store rejse til Frankrig og Italien, der skulle få en så gennemgribende indflydelse på hans europæiske horisont. Han rejste i Holland med både, som blev trukket af heste på kanalens eller flodens bred. Fra Bruxelles gik han på sine ben til Paris, hvor han forblev et årstid, og drog derefter med flodbåde over Lyon til Avignon, til fods gennem Provence til Marseille, hvor sydens brogede verden åbnede sig for nordboen. I Genova lå han farligt syg af malaria og på overfarten til Civitavecchia, Roms havneby, blev hans skib truet af algierske sørøvere. Rom blev en åbenbaring af skønhed for ham; han beundrede både Peterskirken og den nye barokstil. I

Holberg havde hørt, at der var billigt at bo i Rom. Han drog afsted og passerede Lyon, hvor han blev nogle dage. Han fandt, som der også stod i tidens rejseførere, at Lyon i skønhed og pragt kun stod tilbage for Paris. Byens centrum blev skænseløst ødelagt af revolutionshæren 1793 og aldrig fuldt restitueret. I Lyon hørte Holberg om Ludvig XIV's død, som fandt sted 1. september 1715. Holberg sejlede så ned af Rhône-floden, videre til fods gennem Provence og kom til Marseille, som blev en af hans store rejseoplevelser. Her så han krigsskibene, galejerne og de lænkede straffarbejdere. Synet af dem vakte både medlidenhed og nysgerrig undren hos ham. – Lyon er her ligesom Marseilles gamle havn afbildet efter Claude Marin Saugrain's rejsefører: Nouveau Voyage de France, 1720 (Kgl. Bibliotek).

Vue de deux Côtés du
 Palais de la Sapience, et College public de Rome.
 1. Principale façade. 2. Côté du College. 3. Dôme de l'Eglise du dit Palais.
 4. Dôme de la Rotonde

Vinteren 1715-16 i Rom bragte Holberg en rigdom af indtryk. Han søgte bibliotekerne, som i *La Sapienza*, Roms universitet, men måtte opleve, at et kontroversielt værk som Bayle's historiske leksikon, der kritiserede religionen, var forbudt læsning. Derimod kunne han læse om Roms seværdigheder, f.eks. i François Deseine (Leyden 1713), hvorfra hosstående stik er lånt. Til højre ses Pantheons kuppel. Pantheon, som affildes nedenunder, var et antikt tempel, der omdannet til kristen kirke kaldtes Santa Maria Rotonda eller blot *la Rotonda*.

februar 1716 begyndte han hjemrejsen, gik op igennem Italien og over Alperne, videre over Lyon til Paris. Nu havde han siden Bruxelles gået o. 2000 km. og tillod sig den luksus at tage postvognen til Amsterdam. Først her forlod de febrile tilstande Holberg, der glad tog med skib til Hamburg og fortsatte over land til København, hvor han ankom i sommeren 1716.

Som vi har set, blev den unge nordmand mødt med megen velvilje i København. Foruden Poul Vinding havde professor Christian Reitzer opmuntret ham under de frugtbare år på Borchs kollegium. Reitzer holdt forelæsninger over en nyopdukket videnskab, natur- og folkeretten, og det er uden tvivl på Reitzers

I Rom boede Holberg i kvarteret omkring Piazza di Spagna, hvorfra Den spanske Trappe 1721-25 blev ført op. Vilhelm Marstrand har på tegningen illustreret Holbergs beretning om *madlavning på værelset*; der var en dør ind til to herrer fra Napoli, og nabo-gryderne dannede en hel koncert.

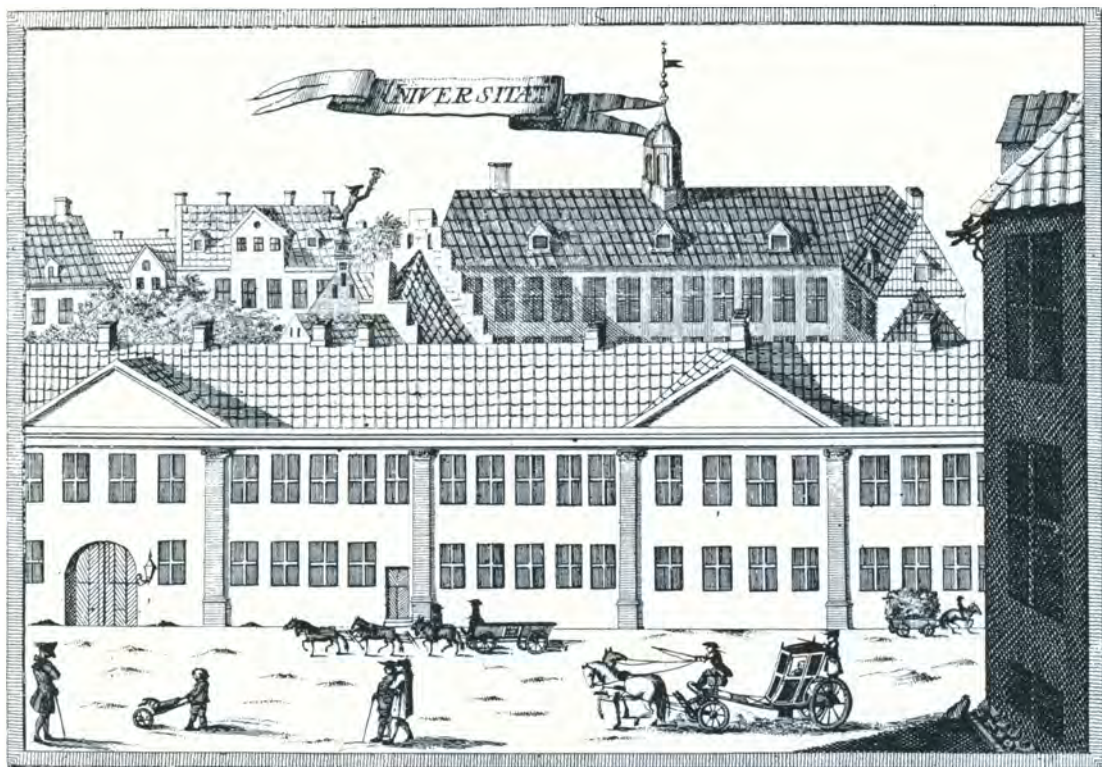
Den italienske *maskekomedie* fik Holberg at se, bl.a. på Piazza Navona, som han fortæller i Epistel 262. – Stik af Jacques Callot, *Balli di Sfessania*, 1622-27.

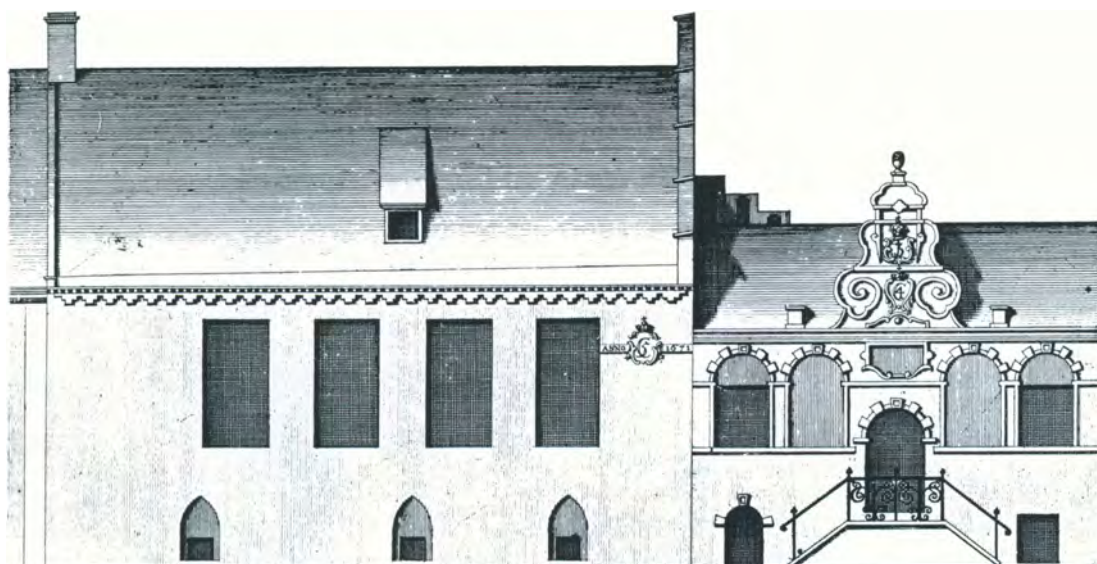
Idet der henvises til det ældre Prospekt over det indre København (s. 11), med angivelse af Holbergs vigtigste boliger i byens centrum, kan man her få et fuldstændigt overblik over hovedstaden, fra Laurids de Thurah: Hafnia hodierna, 1748. Efter Københavns brand i februar 1728 boede Holberg en tid på Christianshavn, i Brogade, som ses i forlængelse af Knippelsbro.

opfordring, at Holberg, der fik adgang til den juridiske professors store bibliotek, udarbejdede en *Introduction til Natur- og Folke-Rettens Kundskab*. Den var færdig før den store rejse og blev udgivet 1716. Som teolog hvilede Holberg i en afbleget lutherdom; naturretten gav ham nu en filosofi, som fastslog, at Gud har givet os en fornuft, der er som et herligt lys til at dømme hvad er godt og ondt, blot den ikke er fordærvet af dårlig vane,

opdragelse eller forstyrrende affekter. Mennesker er født lige, og bruger de den rette fornuft, ejer de også deres fri vilje. Denne opfattelse af menneskenaturen genfindes i alle Holbergs historiske, digteriske og filosofiske skrifter. Hans natur- og folkeret, optrykt i „Værker i tolv bind“, er den bedste indførelse i Holbergs forfatterskab og hele hans århundrede.

Fra december 1717 virkede Holberg som professor ved Københavns Universitet, som her ses fra Nørregade, efter Erik Pontoppidan: Den danske Atlas, II, 1764. Forneden har vi bygningen, der rummede universitetets auditorier. L. de Thurah: Hafnia hodierna, 1748.

Franskmænd Boileau skrev et komisk helte-digt, „Nodepulten“ (Le Lutrin, 1672-83), hvor to gejstlige partier ved kirken La Sainte-Chapelle i Paris udkæmper en kamp på bøger. Et stik hertil (fra Boileau: Oeuvres complètes, 1717, 8vo, II, s. 146) gav Holberg ideen til en komisk disput på Universitetet, og denne indlemmede han senere, noget kunstigt, i „Peder Paars“ (I. bogs 3. sang), hvor han følger en kræmmer fra Kalundborg under en farefuld sejl-lads på Kattegat. Dette store digt (1719-20) var så vrimlende fuldt af komiske situationer, at det ligefrem kaldte på illustratører. Allerede den første fuldstændige udgave, 1720, blev udstyret med et meget primitivt træ-snit foran hver af de 13 sange. For-neden her ses da trende (i teksten tvende)

Professorer begyndte dengang gerne i de videnskabelige hjælpe-discipliner for derefter at avancere ved ledighed. Således ryk-ke Holberg 18. december 1717 ind som professor i metafysik, dvs. læren om de videnskabelige begreber. Herfra flyttede han 1720 til professorat i veltalenhed, eloquentia, hvor opgaven var at gennemgå de klassiske romerske skribenter.

I mellemtiden havde Holbergs forfatterskab taget en ny, uventet retning. En ung begavet sønderjyde, Andreas Hojer, der havde studeret i Tyskland, udgav 1718 på tysk en kortfattet Danmarks-historie, hvor han i fortalen henkastet og forkert omtaler Holbergs Introduktion til de europæiske Rigers Historie. Holberg blev rasende, og i et par latinske småskrifter med digterisk veltalenhed kalder han Hojer en fuserast som Cervantes' Don Quijote, ridderen af den bedrøvelige skikkelse. Snart efter begyndte

krager, som varsler nederlag for Gunnild, den kloge kone, som bereder sig til kamp mod barberen Jens Blok (2. bogs 3. sang). Overfor ser Anholtsfogdens datter, der har forelsket sig i Paars og ser den tilbedte sejle bort (3. bogs 3. sang). Inden Paars strandede på Anholt, var hans skib i storm; han og hans fuldmægtig, Peder Ruus, blev svært søsyge, som P.C. Klæstrup har tegnet (og A. Kittendorff skåret) dem til I. Davidsens udgave af „Peder Paars“ 1843-44. Det er den samme fortvivlede situation, som vi har overfor, fra pragtudgaven 1772, til hvilken Johannes Wiedewelt udførte en lang række tegninger, der blev stukket af J.F. Clemens. (Foran var anbragt en laurbærkranset, antikt udseende digter). Paars og hans folk kastes op på stranden; Anholtbeboerne bemægtiger sig skibskisterne og betragter deres indhold med stor tilfredshed, mens de skibbrudne græder deres modige tårer.

I. Wiedewelt

J.F. Clemens

Peder Paars forlader Anholt, sætter kursen mod Århus, men havner i Ålborg. Her virker en *Stadsatyricus*, som får utak af borgerne, der altid tror sig aftegnede i hans vers (4. bogs 1. sang). I det lange uafsluttede digts sidste vers tager i Århus *Paars' fæstemø* varsler om sin kærestes tilstand – de er alle dårlige, bl.a. ville „Erterne sig samme Dag ej mænge“, dvs. koge ud, blive jævne (4. bogs 3. sang). Under et vældigt *slagsmål på en kro* får værten en tønne ned over hovedet, så han ser ud som han bar den spanske kappe (4. bogs 1. sang). 1782-udgaven giver som tillæg bl.a. Holbergs digt „Critique over Peder Paars“, hvor der tales om, at en af

eposets kritikere forsøger at finde ud af *Anholts topografi*: „Hvis jeg blot kunne finde nord!“ Alle fire stik er fra udgaven 1772.

Vilhelm Marstrand viste sit slægtskab med Holbergs komik i tegninger til udgaven af „Peder Paars“ 1863. *Fogden* på Anholt samler sine tropper mod de dårligt bevæbnede skibbrudne (1. bogs 5. sang; her efter originaltegning i Hirschsprungs Samling). I et slagsmål mellem Anholts medicinske autoriteter bruger barberen *Jens Blok* en kat som kastevåben mod Gunnild. Peder Paars er på vej til Århus for at besøge sin fæstemø; men sådant kærligt møde vil den vanskabte gudinde Avind for enhver pris forhindre. Derfor opsøger hun, som Marstrands tegning viser, vindenes gud, *Æolus*, og beder ham rejse en storm (1. bogs 1. sang):
Ach, slip en kraftig Vind, og Havet for mig rør!

Tegningen tilhører Den kgl. Kobberstiksamlng.

I: W: utw:

I.F.C: Sculp

... Hvis ieg först kun fandt Septentrio!

Til venstre: Povl Christensen fremstillede Peder Paars, der *holder tale* til sin hær før slaget på Anholt (1. bogs 2. sang. Træsnitudkast i Kobberstiksamlingen). Til højre: Louis Moe portrætterede *Peder Paars* til udgaven i Schubothseske Miniatur-Bibliotek 1902.

Forneden har Hans Nikolai Hansen fremstillet udfaldet af Jens Bloks og Gunnilds kamp, som var igang ovenfor s. 26. Tegning på Tersløsegård.

Da Holberg havde henlagt scenen for „Peder Paars“ til Anholt, klagede øens

ejer, gehejmearkivar Frederik Rostgaard over, at den anonyme digter latterliggjorde og nedrakkede Anholts beboere, som når han påstod, at de „leve christelig, og nære sig ved Vrag“ (1. bogs 2. sang). Rostgaard ville have forfatteren sat i rette, og skriftet forbudt og brændt af boddelen. Han tabte dog sagen. Rådet fandt, at „Peder Paars“ ikke består af andet end luter fingeret skæmt, der ikke rammer professorerne eller Universitet, ej heller strider mod religionen. Frederik IV resolverede, at „vi lader dette ved Conseilets Betænkning bevende“, dvs. forblive.

Første bog af „Peder Paars“ udkom før november 1719; Rostgaards klager er dateret 12. december 1719. Han vidste formodentlig ikke så tidligt, hvem pseudonymet Hans Michelsen dækkede over. Conseilets betænkning er fra 12. februar 1720. Holberg har øjensynlig derefter fortsat med „Peder Paars“ følgende bøger. – Rostgaard bar ikke nag. – Han var virksom, da Den danske Skueplads oprettedes, og han skrev Prolog ved skuepladsens åbning 23. sept. 1722, ligesom ved forestillingen på Københavns Slot 15. januar 1823. Ved den førstnævnte træder komediens muse frem og siger: Thalia er mit Navn, een Jomfru fuld af Glæde,/ Som nodig er blandt dem, der sukke eller græde,/ Men heller jeg med Lyst paa Folkes Adfærd seer,/ Og med en skiemtsom Digt ad Verdens Galskab leer./ Maleri af Rostgaard (Johan Hörner), Universitetsbibliotekets 1. afdeling. Marstrand har tegnet den unge Ludvig Holberg, her gengivet efter Karl Madsen: Illustrationer til Peder Paars, 1919.

Holberg på en dansk verssatire, og så kom en poetisk raptus over ham. Hos den franske satiriker Boileau så han et kobberstik, der forestillede en kamp med bøger som kasteskyts. Dette blev kimen til en vældig, parodisk versfortælling, *Peder Paars*, der udkom 1719-20, en eksplosion af komiske temaer og figurer. Det lange digt, der omfatter 6249 verslinjer, overrumplede digteren selv. Han blev sig med ét sin digterevne bevidst, og han følte sig fra nu af som en benådet digter. Hans forsvarsdigt, *Kritik over Peder Paars* (1722) sammenligner lærdom og åndfuldhed:

En sig af lærdom, en af gejst sig viser rig,

En klog, skarpsindig er, en er guddommelig.

Sammen med dette digt blev trykt nogle lange skæmtsomt filosoferende poesier, samt *Zille Hansdotters Forsvarsskrift for Kvindeskønnet*, hvor mændene får at vide, at de er bange for kvinderne og derfor foregiver, at det er imod naturen, at en kvinde er dommer eller forfatter.

COMOE- DIER

Sammenfrevne
for

Den nye oprettede

Danske Skue-Plads

ved

Hans Michelsen

Borger og Indvaaner i Callundborg,

ved

Just Justsens Portale

Første Tome.

Trykt Aar 1723.

Der er tit i kulturens historie et moment af hasard. Tilfældet ville, at i 1721 afskedigede Frederik IV sin franske skuespillertrup til fordel for et tysk operaselskab. Men det samme efterår lod en fransk restauratør Étienne Capion, som havde privilegium på at indrette komedier i København, opføre en teaterbygning i Lille Grønnegade, det nuværende Ny Adelgade. Hertil engageredes den franske trup, under Magnon de Montaigu, og 19. januar 1722 indledtes med Molières Den Gerrige på fransk. Men afvekslende fransk skuespil og larmende tyske stykker betalte sig ikke. Montaigu søgte da 1. juli kongen om tilladelse til at spille komedier på dansk, og han fik bevillingen allerede 14. august. Der var nemlig blandt de højststående embedsmænd to, U.A. Holstein og Frederik Rostgaard, som var ivrige for at få oprettet en national skueplads. Det er nok Rostgaard, som var oversekretær i Danske Kancelli, der har sat nogle unge justitssekretærer i gang med at oversætte franske komedier til dansk. Og det var antagelig storkansleren, lensgreve Holstein, der har henvendt sig til Peder Paars' forfatter og opfordret ham til at skrive originale komedier for det kommende teater. Der har været travlt i byen den sommer, for 23. september åbnedes, i Capions teaterbygning, Den danske Skueplads med Den Gerrige, denne gang altså på dansk; ved den næste forestilling, den 25.

Amagertorv set fra vest med St. Nikolaj kirke i baggrunden. Den nuværende Østergade løber ud i baggrunden til venstre. – Holberg udgav 1723 sine første komedier, under pseudonymet Hans Mickelsen, med en fortale af Just Justesen, Holbergs pseudonym for sig selv som forsvarer for skuespillene. Første bind kom allerede 1724 i ny Udgave, mærkelig, dvs. mærkbart forbed-

ret. Den politiske Kandestøber var den første af Holbergs komedier, som opførtes, nemlig den 25. september 1722. Den indledte også den trykte udgave 1723 og, omarbejdet, 1724. Nedenfor har Wilhelm Marstrand malet situationen af 2. akts 2. scene, hvor Gert Buntmager påtager sig at sætte kandestøberens kone, Geske, på døren (Statens Museum for Kunst).

september, opførtes Holbergs Den politiske Kandestøber. Derefter gik det slag i slag. I den første sæson, 1722-23, fik publikum at se, af Molière bl.a. Den Gerrige, Don Juan og Den indbildt Syge, og af Holberg, foruden Kandestøberen: Den Vægelsinde, Gert Westphaler, Jean de France og Jeppe paa Bjerget.

COMOE- DIER

Sammenstredne

for

Den Danste
Skue-Plads

Med

Hans Mickelsen
Borger og Indvaaner udt
Callunborg

Med

Just Justesens forbedrede Fortale
I^e Tome.

II^{den} Edition mærkelig forbedret og
saaledes indrettet som Comoedier,
ne nu forefillede

— 1723 — 1724 — 1725 — 1726 —

Trykt Aar 1724.

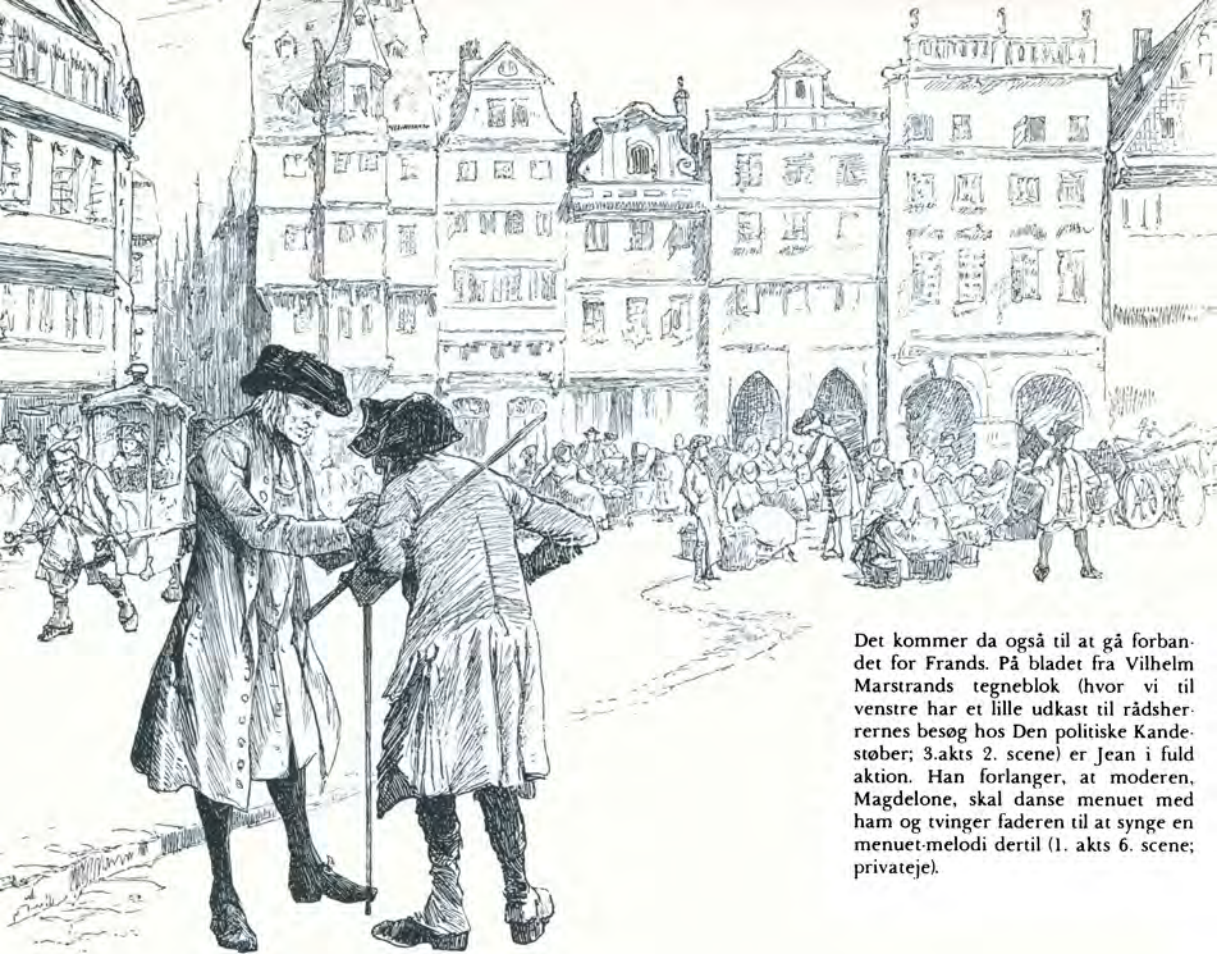
To rådsherrer meddeler i Den politiske Kandestøber, at Stadens råd har udvalgt kandestøberen til borgmester (3. akts 2. scene 5); litografi efter tegning af Vilhelm Rosenstand til H. Schou's udgave af komedierne 1876 Kobberstiksamlingen).

Marstrand illustrerer visit hos Geske, der nu optræder som borgmesterinde. Hun vil ikke kendes ved Arianke Grovsmeds, der kommer uindbudt for at gratulere og indynde sig. Arianke bliver grov og fjernes af Henrich (4. akts 9. scene; rørpentegning i Hirschsprungs Samling). Heroverfor samme scene, udført i tusch og pensel (Hirschsprungs Samling).

Ovenover bryder Geske ind i kandestøberens politiske forsamling (2. akts 2. scene; tegning i Kobberstiksamlingen).

Det kommer da også til at gå forbandet for Frands. På bladet fra Vilhelm Marstrands tegneblok (hvor vi til venstre har et lille udkast til rådsherrerens besøg hos Den politiske Kandestøber; 3. akts 2. scene) er Jean i fuld aktion. Han forlanger, at moderen, Magdelone, skal danse menuet med ham og tvinger faderen til at synge en menuet-melodi dertil (1. akts 6. scene; privateje).

Jean de France eller Hans Frandsen er historien om skikkelige og velsituerede forældre, som har ladet deres søn Hans rejse til Paris for at kultivere sig, men får ham hjem med hovedet forstyrret af franske moder. Ved komediens begyndelse møder Hans' fader, Frands, sin nabo, Jeronimus, hvis datter Elsebet er forlovet med Hans. Jeronimus er foruroliget over de breve, som Hans, der nu vil hedde Jean, har skrevet til datteren, som han kalder Isabelle. Frands bøjer hovedet og undskylder sig: det var min kone der ville han skulle afsted (1. akts 1. scene; Hans Tegner).

Det bliver værre, da Jean får den falske oplysning, at nu bærer herrerne i Paris kjolen knappet i ryggen, og han med magt gennemfører, at hans svigerfader går således klædt. Men så er tiden kommet for Elsebets udvalgte bejler, Antonius, til med kårde i hånd at befri Jeronimus. Jean forlader i desperation landet og går en hasarde ret fremtid i møde (4. akts 6. scene; Hans Tegner).

Også *„Mester Gert Westphaler eller Den meget talende Barbeer“* gør sig tilsidst, på grund af sin taledille, så umulig, at han beslutter at forlade denne by og „reise hen andensteds, hvor Lærdom er meer agted“ (sc. 25). Således slutter énaktskomedien. I den oprindelige form havde stykket fem akter, og udgangen var, at Gert dømmes til tre dages tavshed. han vender sig da til en hue-blok: „kand jeg icke bilde mig ind, at denne Hue-Blok er et Menniske? jeg maa tale; thi jeg kand umuelig ellers leve“ (5. akts 8. scene; Hans Tegner).

Erasmus Montanus har altid været et yndet objekt for billedkunstnere. Hans Tegner ser Per Degn, der synger skælaer for Erasmus' forældre: Ut, re, mi, fa, sol, la, si, ut (1. akts 4. scene).

Vilhelm Marstrand aftegner Erasmus Montanus, da han er kommet hjem til sin fædre landsby og savner sit latinske milieu: „Jeg synes lige som mig fattes noget, efterdi jeg har ikke disputeret i tre Dage“ (2. akts 1. scene). Det får han, som vi skal se, mere end nok at gøre med. Da han misbruger logikkens regler over for stedets befolkning og gør sin mor til en sten, kan han ikke frikendes for spillægteri, selv når han har ret i andre påstande. Løjtnanten, der er komediens ræsonnør og digterens talerør, gør derfor med rette Erasmus til soldat ved hjælp af et hververkneb, som også er falsk logik; da studenten gør modstand, tages han under korporlig behandling af løjtnantens hjælper, korporal Niels (5. akts 3. scene; tegning af Marstrand, privateje).

Marstrands elev, Vilh. Rosenstand, malede, til Københavns Universitets festsal, Holberg der overværer en prøve på *Erasmus Montanus*. Erasmus er i ordstrid med Per Degn, Jesper Ridefoged hører på (3. akts 3. scene; denne skitse til maleriet tilhører Tersløsegård). Hans Tegner forklarer med billedet forneden, hvad Erasmus mener, når han ryger på studentermanér, *studenticôs*, så at man på én gang kan ryge og læse (2. akts 2. scene). Men Tegner nøjes ikke med hvad der foregår på scenen. Erasmus er gået hen for at hilse på sine svigerforældre. Hans yngre broder, Jacob, skal bære kappen for ham. Da Jacob kommer tilbage, fortæller han leende, at undervejs blev det regnvejr, og da Erasmus ikke lagde mærke dertil, blev han dyngvåd, medens Jacob benyttede sig af overtøjet: „Jeg svøbte mig smukt i Kappen, og derfor er mine Klæder gandske tørre. Det forstod jeg bedre, endskiønt jeg ikke har sat saa mange Penge til paa at lære Viisdom“ (2. akts 5. scene).

Marstrand var uhyre optaget af *Erasmus Montanus*. Til venstre har studenten slået Per Degn ud; denne må næsten føle sig som en hane! (4. akts 2. scene; tegning i Kobberstiksamlingen). Her ovenover er forsamlet Jesper Ridefoged, Erasmus' kæreste, Lisbed, mellem sine forældre, Magdelone og Jeronimus, som er oprørt over, Erasmus nægter, at jorden er flad (4. akts 6. scene). Forneden har Erasmus villet føre bevis for, at han har lov at slå sine forældre; de går grædende ud (4. akts 3. scene; Hans Tegner).

Jeppes paa Bierget har også i illustrations-kunsten bevist sin udødelighed. Baronen inspicerer med følge sine marker: „det lader sig ansee i Aar til et frugtbar Aar; see engang hvor tyk Byggen staaer“. Så standser han op: „Men hvad er det som ligger paa Vejen? Det er jo en død Mand“. Det viser sig at være den dødrukne fæstebonde Jeppes „en af de stærkeste Sovere i det heele Herret“ (1,8. Hans Tegner). Povl Christensen har, i udgave af komedien 1961, set Jeppes hustru, der forsøger at holde manden til arbejde med sin krabask, som en kraftig og besluttsom kvinde, net i tøjet (1. akts 1. scene). Han har ligeledes skåret Jeppes i hans rus. Jacob Skomager er gået; det var hos ham Jeppes drak sine penge op; Jeppes er alene: „Ach Jeppes! du er fuld som et Beest. Mine Been vil ikke bære mig. Vil I staae eller ey I Carnalier? Hej saa! Hvad er Klokken? Hej Jacob Hundsvot Skuster! nok for en Styver! Vil I staae I Hunde! Ney Drollen far efter mig om de vil staae“ (1. akts 7. scene).

Næste morgen vågner Jeppe op i baronens seng, hvor tjenerne har anbragt ham den foregående dag (2. akts 1. scene. Træsnit af Povl Christensen; som de foregående i Den kgl. Kobberstiksamling). Han er ikke stået ud af sengen, medens han opvartes ved morgentoiletet, på Marstrands tegning heroverfor (2. akts 2. scene). Nederst s. 42 har samme kunstner i et med omhu komponeret maleri, fremstillet Jeppe ved et fornemt måltid. Fra venstre tre tjenere, hvoraf den ene sparker en hund af vejen; i midten baronen, der optræder som sekretæren og sekretæren som agerer mundskænk. Helt til højre to af godsets jægere, der saluterer, hver gang Jeppe drikker. Den indbildte baron har ladet ridefogdens kone hente. Jeppe tager

hende på brystet (som på Marstrands tegning nederst på side 43, og spørger: „Du est køn. Vil du sove hos mig i Nat?“ Hun svarer: „Herren har at befale udi alting; thi jeg er i hans Tjeneste“. Jeppe, til ridefogden: „Vil du tilstæde, at jeg ligger hos din Kone i Nat?“ Det er vel i det øjeblik, ridefogden knæler og siger: „Jeg takker Herren, at han gør mit ringe Huus den Ære“ (3. akts 3. scene. Hirschsprungs Samling; tegningen i Kobberstiksamlingen).

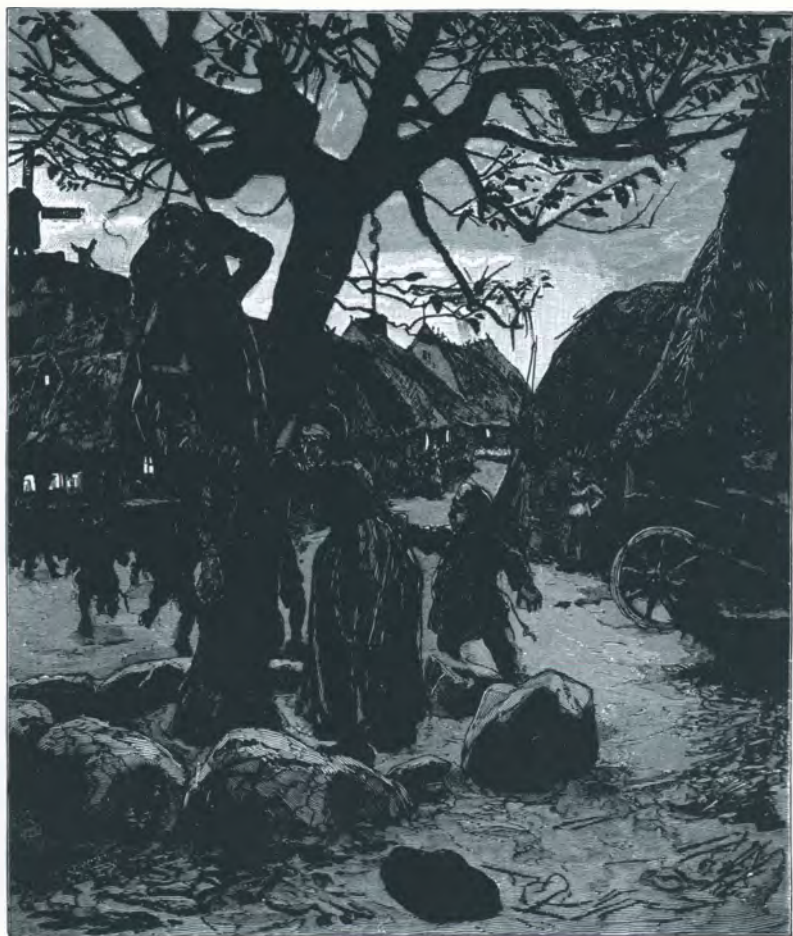

Det er også tænkeligt, at Marstrand på det nysnævnte maleri, ligesom på tegningen kombinerer to scener fra 3. akt. I 2. scene erklærer baron Jeppe, at ridefogden må bestjæle ham, når han, med blot 50 rigsdaler i årlig indtægt, kan tillade sig at gå med støbte sølvknapper i sin kjole, kniplinger på ærmerne og silkepung bag i håret. Ridefogden falder da „paa Knæ“: „Ach Naadige Herre! spar mig dog for min fattige Hustrue og u-myndige Børns skyld“. Han har syv levende børn – og en „yndig smuk Kone“, siger sekretæren, den forklædte baron. Jeppe er der straks: „Saa? du maa skee er forliebt i hende, eftersom du tar dig hende saa an. Lad hende komme herind“ (Kobberstikssamlingen). Da Jeppe atter er blevet fuld, lægges han på moddingen, hvor han vågner op til sit gamle liv (4. akts 2. scene; Hans Tegner).

Jeppes stilles for en fingeret domstol, hvor han anklages for at have indsnegtet sig på herregården, udgivet sig for baronen, iført sig hans klæder og tyranniseret med husfolkene. To (forklædte) advokater taler imod og for Jeppes, for øvrigt med forbløffende juridisk sagkundskab, og situationen udvikler sig til en parodi på rettergang, da de to advokater kommer i slagsmål (4. akts 6. scene). Dommeren griber ind og dømmer Jeppes til at hænges; han får tre glas brændevin – med et sovemiddel i, falder i søvn og hænges op under armene. Nille fortryder nu sin hårdhed: „Ach. Ach! er det muligt, at jeg skal see min fromme Mand henge saa skammelig udi en Galge!“ (5. akts 1. scene; begge illustrationer af Hans Tegner). Men da han røber sig ved at forlange mere brændevin, giver Nille ham hug, som på træsnittet af P.C. Klæstrup i udgaven af komedien 1842.

Den Vægsindede, Lucretia, har opmuntret en lærd bejler, magister Petronius, og denne foranstalter derfor en opvartning med sang og musik foran hendes vinduer. Hun har imidlertid skiftet sind og hælder indholdet af en kammerpotte ned over gruppen. Til en udgave af nogle Holbergkomedier, som udkom 1843, havde Friedrich Bernhard Westphal udført ovenstående litograferede tegning, hvor potten er ombyttet med en vandkande (2. akts 17. scene). – Henrich og Pernille modtager Lucretia, der har været i byen. Pernille: „Hun gik ud til Fods og kommer tilbage i en Portechaise“ (2. akts 5. scene). – 1850 gav *Johanne Luise Heiberg* titelrollen en strålende udførelse. Lucretia jublede lige før over et brev fra Petronius, men da Pernille (der fremstilledes af Louise Phister) nu har ladet formode, at det er udskrevet af en roman, slår Lucretia om: „Fy for en U-lykke!“ Henrich spillede af P. Knudsen (2. akts 12. scene; Teaterhistorisk Museum).

Malet af C. A. Lorentson

Stykket af J. J. Haas

Det var ein graulam Salbe.
Die gantke Armee ruiniert auf ein Mahl!

Til en planlagt, men aldrig realiseret pragtudgave af Komediernes udførte malerier til dem alle, to af C. W. Eickersberg, resten af C. A. Lorentsen; disse hænger i Christian VII's Palæ på Amalienborg; 15 stik udkom i hæfter 1823-31 som „Holbergs Galleri“. Nærværende stik, ved Georg Haas, forestiller et fælles anfald, som stykkets to

narre, pedanten Stygotius og Jacob, den stortalende soldat, forsøger mod den skønne Leonora, der har afvist dem begge. Den snu Jesper Oldflux, der er snyltegæst hos begge og samtidig arbejder for Leonora og hendes hjertenskær, Leonard, hidkalder sidst nævnte. Leonard „skyder en Pistol af i Luften, hvorpaa de falder alle som

Døde“. Tyboe: „Det var ein grausam Salbe. Die gantke Armee ruiniert auf ein mahl“ (5. akts 2. scene). Leonard truer med at omkomme Tyboe; Tyboe løber. Leonard „stikker ham med Skallet af Kaarden i Ryggen“ og Tyboe skriger: „A – ich bin totlig blessiert, truer und durch gestochen, a – –“ (5. akts 11. scene).

Det fortælles, at Holberg en dag mødte en officer og en modejunker, som sagde til ham: „Vi går ikke af vejen for en nar“. „Da går jeg såmænd af vejen for to“, svarede Holberg og veg til side for dem (Tegning af Marstrand).

Jens er tjener hos Stygotius og ser noget naragtigt ud i ansigtet, hvis man skal tro von Tyboes tjener Peer. Jens er dog ikke dummere end han kan stille spørgsmålet: „Hvorfor heeder een, som er fød skievbeenet, velbaaren?... Hvorfor skriver man Fransk Udskrift paa et Brev, som gaaer mellem Slagelse og Ringsted?“ (1. akts 4. scene; Hans Tegner).

Marstrand har tegnet 2. akts 2. scene af „Jacob von Tyboe“ hvor Jesper Oldfux smigrer og raillerer på én gang den tåbeagtigt indbildske soldat: „Herren seer ud bag til ligesom den var gjort efter Vimmelskafet. Herrens Rumpe er Amager Torv, Faldet i Ryggen Vimmelskafet“ (Den kgl. Kobberstiksamling).

Don Ranudo de Colibrados har undertitlen *Fattigdom og Hoffart*, dvs. hoffærdighed, hovmod. Holberg anså adelskab for legitimt, hvis indehaveren var i stand til, materielt og åndeligt, at føre et liv i overensstemmelse med sin rang. Det er imod sund fornuft og derfor latterligt at opretholde en rang og standsbevidsthed, når man økonomisk ingen mulighed har for at hævde en

høj social position. Den kunstigt oprettede glans nedbryder karakteren hos en højadelig spanier som Don Ranudo og hans frue, Donna Olympia, når de går i laset tøj, som ikke tåler at ses fra ryggen, med huller på strømperne, som lakajen Pedro må camouflere med blæk, og huset overhovedet er så fattigt, at tjenestefolkene, Pedro og Leonora, må strides om et stykke skimlet brød (1. akts 2. scene; 2. akts 3. scene). Da øvrigheden i kraft af en dom fratager herskabet deres sidste klæder, fremtræder Don Ranudo hyllet i et hestedækken. Leonora og Pedro tager ham for en varulv, bliver „forskrækkede, falde paa knæe, slaar kaars for sig“ (4. akts 5. scene; alle billeder af Hans Tegner).

Bradt, Jm. & Scul.
Vielgeschrey
Naar det kommer, saa kommer det
altsammen paa en gang ...
den Stundesløse 1 Act: 6de Scen:

Bradt, Jm. & Scul.
Vielgeschrey
Nu skal jeg strax være hos jer, Börnille
Jeg har kun nogle faae linier tilbage ...
den Stundesløse 2 Act: 8de Scen:

Skuespilleren Frederik Schwartz udgav Lommebog for Skuespilyndere 1784, hvortil F.L. Brandt leverede kobberstik med scener fra *Den Stundesløse*. På det første har den fortravlede Vielgeschrey gennemgået husholdningsregnskabet med sine sekretærer, som øjnes i baggrunden; men han har afbrudt sig selv for at tage imod Leander, der er kommet for at fri til Leonora, husets datter; Leander er blevet efterladt hos Pernille, og en barber har sæbet herren ind, da en bonde kommer for at betale landgilde og en skrædder for at tage mål til en klædning: altsammen på én gang! (1. akts 6. scene). På det andet holder Pernille sin herre beskæftiget, medens bogholder Peder Erichsen taler med husholdersken Magdelone, som han tror er Leonora (2. akts 8. scene). – Klæstrup har tegnet bogholderen, der her tager Pernille for Leonora (2. akts 7. scene).

Vilhelm Marstrand ville anskueliggøre selve stundesløsheden; derfor forholdt han sig frit til Holbergs tekst. Vi er i samme scene som på det første stik fra 1784. Vielgeschrey er sæbet ind af barbereren, skal tage mod penge af fæstebonden, får taget mål af skrædderen, og i det øjeblik fremfører den unge Leander (imod teksten) sit frieri. Der er ingen hjemmel for at lade en person komme ind ad døren i baggrunden. Skrивerne og Pernille er på deres pladser; men kunstneren lader andre tjenestefolk titte ind gennem en dør til venstre. Personerne er ved deres holdning, gestus og ansigtsudtryk fremragende karakteriserede (1. akts 6. scene; Den kgl. Kobberstiksamlng). – Efter udgangen af 2. akt kan Vielgeschrey ikke stå på sine ben, sådan har Pernille og gavytven Oldfux kørt rundt med ham (Hans Tegner).

Barselstuen handler om en ældre mand, Corfitz, der har giftet sig med en ung kone; de har fået et barn. Han er både lykkelig og – ulykkelig, fordi i hans omgivelser går rygtet, at han ikke er fader til barnet; han får mistanke til en sanglærer der har undervist hustruen. Da

Corfitz bliver desparat af – urimelig – skinsyge, gøres han til spot og får bl.a. en behornet hat sat på hovedet (5. akts 3. scene; Hans Tegner). I 2. og 3. akt modtager den unge moder visitter; et par damer får den nyfødte at se; den frodige amme viser den lille pige frem

og damerne forsikrer, at barnet ligner ægtemanden på et hår; de vil gerne have ham fat, for at drille ham lidt, og så skal han beværte dem. Men Corfitz har gemt sig under bordet, og må der høre på kvindernes snak (2. akts 2. scene; Hans Tegner).

Blandt de besøgende er en fattigfrue, som kommer i en bærestol, men øjensynlig (ifølge tegningen, ikke teksten) ikke har i sinde at lade sin tjener betale bærerne for transporten (3. akts 1. scene). Marstrand har malet en tænkt scene fra Barselstuen. Man kan forestille sig, at en kone hvisker til en anden, at der er nogen under bordet, barselkonens „Galant“, som en kone senere lader gå videre til Corfitz (4. akts 1. scene; Hirschsprungs Samling).

Bag Barselstuens skærmbret kommer de medicinske rivaler i slagsmål: den lærde doktor, den ulærde barber (Mester Bonifacius) og Anne Signekælling (3. akts 5. scene; Hans Tegner). – Et hollandsk vers, som Corfitz citerer (1. akts 6. scene), findes på en tobaksdåse fra o. 1700: „Hvor kan en ung kone dog bedrage en gammel mand! En anden er faderen, og jeg må sidde og vugge“ (Dansk Folkemuseum). Marstrand har tegnet den triste Corfitz omgivet af ubudne gæster, den berusede Jens Olsen, officeren og hans oppasser (4. akts 3.4. scene; Hirschsprungs Samling).

Det lykkelige Skibbrud har som hovedperson magister Rosiflengius, en versemager, der for betaling roser alle i flæng. Han har fået Jeronimus og Magdelones løfte på deres datter, skønt hun afskyr ham og elsker Philemon, der skriver kritiske vers om folkets dårligheder. Men da – på Pernilles anstiftelse – en foregiven matros melder, at hr. Jeronimus' skib er for-

list, trækker magisteren sig hurtigt ud og det hjælper ham ikke, at han kommer igen, da meddelelsen om forliset, lykkeligtvis, viser sig at være falsk (4. akts 4. scene).

Den skrutrøggede magister sidder ved sit skrivebord og forfatter et digt, hvori han f.eks. giver den ankomende skøge hendes jomfrudom tilbage (3. akts 2. scene).

Rosiflengius giver også den notoriske forbryder Oldfux skudsmål som en ærlig mand (3. akts 5. scene), ligesom en drukkenbold i hans bedømmelse bliver en arbejdsom og ædruelig mand (3. akts 6. scene).

Da Rosiflengius er uddrevet af Leonoras familie, hvem den satiriske Philemon tilbød hjælp i den kritiske stund melder Rosiflengius sin rival for øvrigheden: han har i lang tid „ved forfæltige Skrifter“ søgt at sætte klik på ærlige folks navn og rygte. Som vidner fører han en slags Jean de France, en politicus udi egen indbildning, en pedantisk skolemester, m.fl. Men dommeren afviser alle bevisførelser og dømmer Rosiflengius til at gå med den spanske kappe igennem byens største gader (5. akts 18. scene; Hans Tegner).

I *Kilde-Reysen* forbinder Holberg to kulturfænomener til en intrigue, som skal bringe to elskende sammen i ægteskab. Leonora holdes inde af sin fader Jeronimus, til Leanders fortvivlelse. Men tjenestefolkene finder på råd. Leonora, som elsker operaens kunst, anstiller sig som angrebet af den musikalske syge: hun kan kun tale i sang. Efter Pernilles råd lader Jeronimus sende bud efter dr. Bombastus og hans

søn, der spilles af Leander og hans tjener Henrich. Da de lærde indfinder sig, kommer de – som vanligt hos Holberg – i hidsig faglig disput, men ender med samstemmigt at anbefale et besøg ved den hellige kilde; det er heldigt nok netop St. Hansaften, hvor alle slags syge søger kilden (Hans Tegner). De unge løber bort derfra. Intrigen opklares for tidligt; Leander og Leonora indfanges og føres hjem. Det ser

sort ud for kærligheden; men til alt held er Leander en nevø af den mand, som Jeronimus havde lovet Leonora: nu vil den ældre ikke stå i vejen for den unge!

For Holberg var både tro på en kildes mirakler og begejstring for operaen unatur. Kilde – Reysen har derfor brod til flere sider (Hans Tegner).

Ulysses von Ithacia er en fandenivolds komedie, hvor prins Paris får Venus' løfte om den skønne Helena (Prologus), som han derefter røver (1. akts 3. scene) og drager til Troja med. Den græske kong Ulysses, dvs. Odysseus, med sin tjener Chillian og hele hæren, under grev Holophernes, drager mod Troja. Senere bliver Ulysses' folk hos dronning Dido (som hos Odysseens troldkvinde Kirke) forvandlet til svin. Dido sætter sig i en flyvende drage, når hun skal øve sine kunster (4. akts 7. scene). Digteren driver halloj både med tid og rum. Teaterillusionen brydes, også i den mesterlige slutscene, hvor jødiske marskandiserer trækker kongeklæderne af Ulysses, fordi der ikke er betalt leje af dem (Hans Tegner).

Holberg kalder *Melampe* en „Tragi-Comodie“. Han forklarer, at helten er en lille hund, Melampe, som to søstre er så dødeligt forgabte i, at der deraf opstår krig mellem deres fæstemænd. Krigen bliver dog efterhånden bilagt, da de to søstres broder kommer til stede og skaffer hunden af vejen. Skuespillet foregår i et fornemt Milieu i Italien. Den ene søster, Lucilia, har ladet en tjener bortsnappe Melampe, og den anden, Philocyne, der er i sørge-dragt, deklamerer til en traurig musik, at „Jeg gaaer i Graven, naar Melampe borte er“ (2. akts 2. scene). En tjener af det andet parti sendes på spiontogt; han afsløres af skælmesteren Oldflux og må ynkelig indrømme, at han er en kujon (3. akts 5. scene; Hans Tegner).

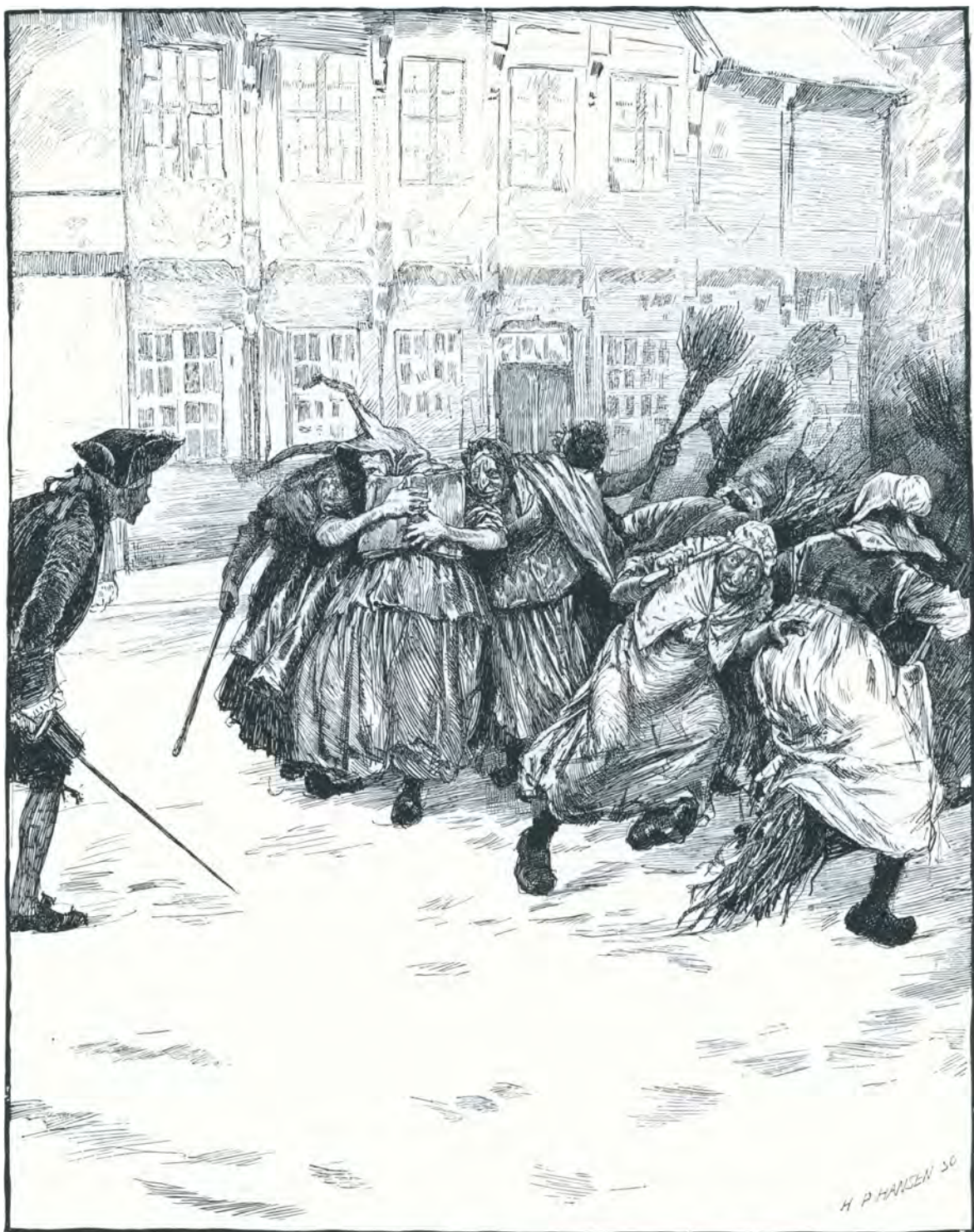
Philocyne oplever, at hendes fader står op af graven og maner sine to døtre til at holde fred (4. akts 2. scene). Kun kort virker spøgelsesets ord på Philocyne; de to fæstemænd, Leander og Polidomes, mødes med dragne kårder (5. akts 5. scene; Hans Tegner), men

jomfruernes broder, Pandolfus, deler Melampe i to stykker – og dog må faderens geist igen af graven, før begge kvinder bekvemmer sig til at slutte fred.

Uden Hoved og Hale handler om overtro og vantro. Nogle gamle koner foregiver at være hekse og maner Fanden frem. Ovidius afslører, med kårde i hånd, bedraget. Hans broder Roland, som har troet på al slags trolddom, bliver derved overbevist ateist. Og den tredie broder, den vantro Leander, der kun ser Fanden komme, bliver ved det samme syn grebet af vantro! (2. akts 2. scene).

Titlen „Uden Hoved og Hale“ betegner, at komedien mangler en akt. Et slags forspil, *Prologus*, skal erstatte den manglende akt. Heri stiger Jupiter og Apollon ned fra Olympen for at slå en aften ihjel med skuespil: de placerer sig på galleriet mellem de nævneste tilskuere.

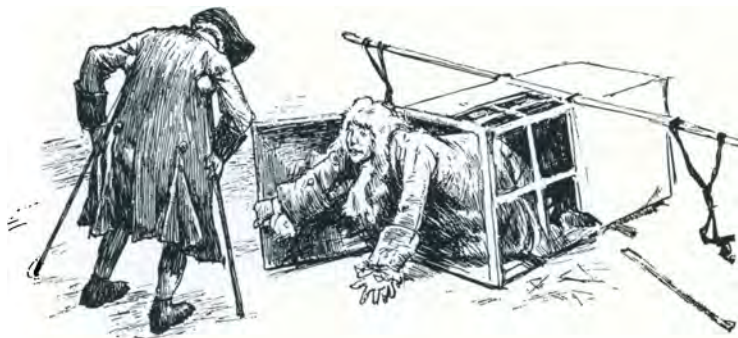
Tjenerskabet følger deres herskabs bevægelser. Haagen er som sin herre, Roland, blevet skeptiker, Henrich, Leanders tjener, er blevet overtroisk. Da Haagen derfor sætter sig over-skæv på Henrich, som ligger ned, tror den angrebne, at det er Marren der rider ham (3. akts 2. scene; Hans Tegner). Alt bliver dog opklaret, og en fornuftpræget middelvej i troen forener alle.

Skuespilleren Christopher Pauli Rose (1723-84) er malet 1752 (af ukendt kunstner) med rolleheftet til *Hekseri eller blind Alarm*, hvor Rose udførte skuespilleren Leanders rolle. I komediens 1. akt over han sig på en scene, hvor han skal mane Fanden. En mand bliver vidne dertil og tager spillet for virkelighed; rygtet om djævlbesværgelsen tager fart ud i byen, og en gammel mand, der kun har hørt derom, fortæller to piger hvad „jeg har selv baade hørt og seet“ (1. akts 5. scene). Da Leanders tjener Henrich, der også er skuespiller, øver sig med en figur i overmenneskelig størrelse, „Doctor-Machinen“ (1. akts 6. scene), bliver et par karle, der kommer med en bærestol, så forskrækkede, at de lader den falde, og herren ligger på gaden (1.

akts 7. scene; Hans Tegner). På J.P. Clemens' stik efter C.A. Lorentzens maleri genfinder vi Leander, elegant påklædt, da han føres for dommeren, elegant påklædt, da han føres for dommeren, beskyldt for trolddom. Rygelsen skal tjene til at fordrive det onde (5. akts 1. scene). Men hele hekseriet viser sig at være blind alarm.

Hekseri eller blind Alarm, V. Act. I. Scene.

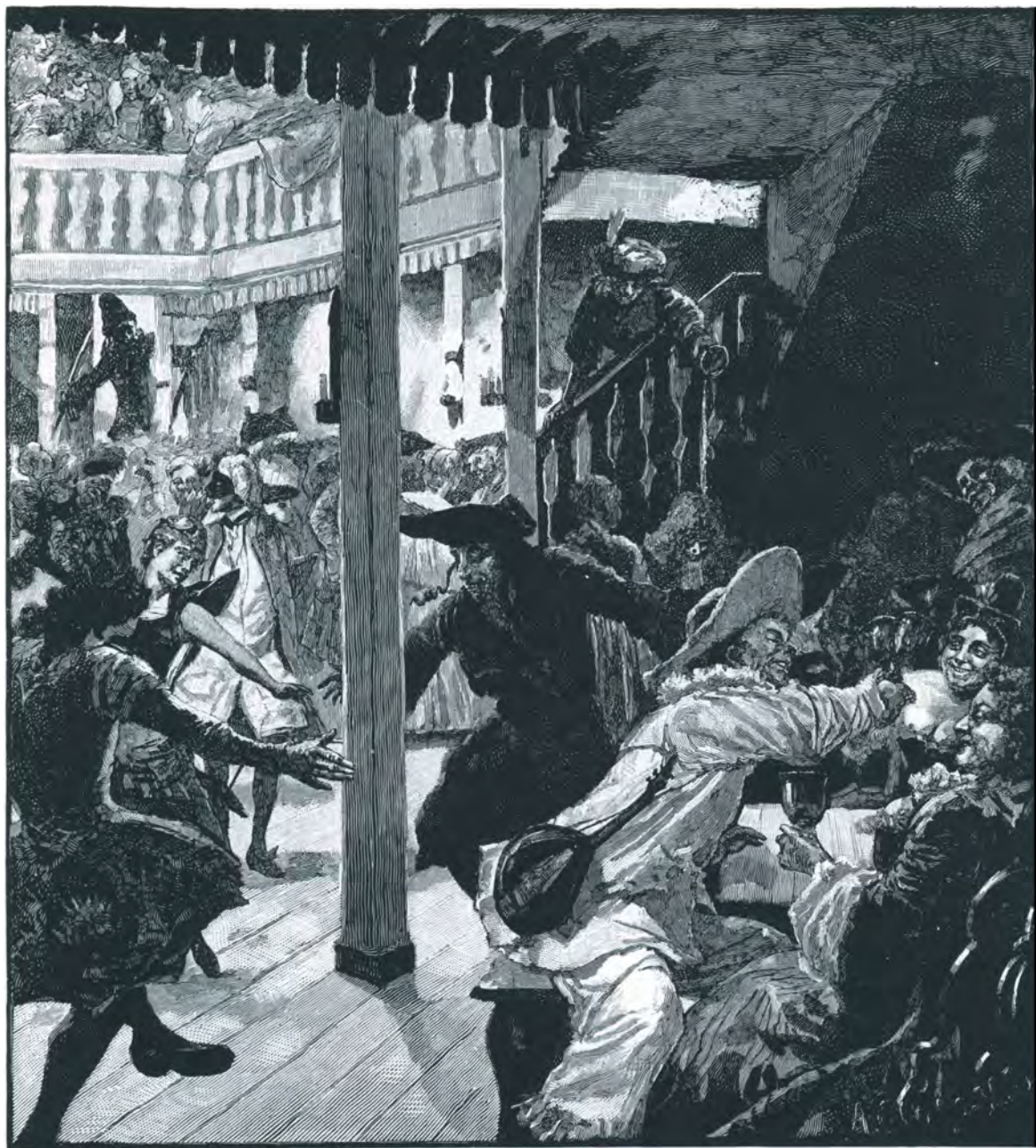

C.A. Lorentzen pinx.

J.P. Clemens sculp.

Holberg havde den mening, at mennesker har behov for den lystighed, som f.eks. komedier og maskeradeer byder sindet. Han forenede begge fornøjelser i komedien *Mascarade*, som virkelig udstråler en varme og livsglæde, der har gjort komedien til en af de mest yndede i vore dage. Den åbner med et dages derpå. Den unge herre, Leander, og hans tjener, Henrich, vågner

op i deres værelser kl. 4 om eftermiddagen (1. akts 1. scene; Hans Tegner), og de må snart stå til regnskab for natens gerninger over for Leanders fader, Jeronimus. Denne er vred over, at Leander ikke som lovet har aflagt visit hos den jomfru, der efter fædreens aftale skal være hans hustru. Men Leander har på maskeraden forelsket sig dødeligt i en pige, og hun i ham. Hen-

rich fremstiller i et one-man-show, hvorledes Leander dog vil blive tvunget til at gifte sig med den offentligt forlovede (2. akts 4. scene; Vilhelm Marstrand). De to unge løber bort sammen, men indfanges og bringes tilbage. Lystspilgenren sørger dog for, at de elskende er de samme to, som familierne havde bestemt for hinanden. Det hører til i denne komedies fryd for

øjet, at imellem 1. og 2. akt placeres et „Intermedium“, hvorudi Mascaraden præsenteres; Leander og Leonora udveksler ringe. „Naar samme Præsentation har været et Qvarter, lader man Dækket falde“. Det er stadig en fest på teatret, når mellemspillet udfolder sig, og skuespillet forvandler sig til et udstyrstykke.

Jeronimus.

Leonora.

Magdelone.

Pernille.

Skolemesteren.

Arv.

Leander.

Christoffer. Peer. Henning.

Else. Marie. Ute.

Leanders Børn.

Hans Bøertinde.

Tre Bøegtere.

Fremmede.

Julestue er af en egen blandet mor-
skab. Leonora har med sin meget
ældre ægtemand fået seks børn, tre
dreng og tre piger. Men nu har hun
fattet kærlighed til en mand, der har
fået bolig i nabolaget, Leander, og
kærlighed er siger hun, „ligesom et op-
rørt Hav, hvilket jo meer det ind-
skrænkes og indkribes jo meer bruser
det“ (scene 1). De to forliebte personer
søger enhver lejlighed til at være sam-
men i enrum. Det kan måske lykkes i
aften, da familien vil holde julestue,
hvortil Leander og hans værtsfolk er
indbudt. Dog nu har Jeronimus fået
skrupler, fødslen af en misdannet kalv
varsler for ham, at man skal give af-
kald på dans og anden selskabelighed.
Hans søster, Magdelone, plager ham,
ligesom børnene, og det ender med ju-
lestue. Skolemesteren har lært børne-
ne svar på nogle gådespørgsmål, som
ganske uretfærdigt tjener til at gøre
nar af Arv, gårdskarlen (Sc. 12). Alle
personerne aftegnedes af P.E. Klæ-
strup i en udgave af *Julestue* (1842).
Ved selskabet leges blindbuk, og me-
dens Jeronimus har bind for øjnene,
går Leander og Leonora ud, men hentes
ind af en rasende ægtemand, hele
selskabet kommer i klammeri, børne-
ne skriger, vægteren kommer og tager
alle med på rådstuen: „Er det at holde
Juil hellig?“ Jeronimus' uddeling af
julegaver og den naragtige skoleme-
sters recitation giver anledning til
harmløs spøg; men komedien leverer
ingen løsning på det ægteskabelige op-
gør.

Antonius og Engelke i Den politiske
Kandestøber. Marstrand skildrer oftest
den unge kærlighed med større øm-
hed og forståelse end hvad der frem-
går af Holbergs ord.

Henrich og Pernille handler om, at lige børn finder hinanden under legen. Hver for sig får tjeneren Henrich og kammerpigen Pernille den idé at tage deres herskabs klæder på og give sig ud for personer af stand. De møder hinanden og tror begge, de charmerer et menneske af den velhavende klasse. Leander og Leonora er trolovede og kommer begge til byen for at blive gift. Da de, hver for sig, får at vide, at deres tyende har forbundet sig med deres trolovede, og derfor tror sig skammeligt bedragne, kommer det til heftige optrin mellem de forelskede. Her forneden opvarter tjenestefolkene hinanden (1. akts 6. scene; litografi af Wilhelm Rosenstand, H. Schou's udgave af Holbergs Komedier 1876). Ovenover kaster Leander og Leonora kærlighedsgaverne efter hinanden (2. akts 7. scene; tegning af N. Wivel i Holbergske Situationer i Billeder og Musik. Musikken samlet af Fr. Rung, 1884). I slutningsscenen beder de fornemme elskende hinanden om forladelse, fordi de gensidigt har tvivlet om deres troskab. Tjeneren og kammerpigen derimod giver hinanden ørefigener, før de forsones (Marstrand. Den kgl. Kobberstiksamlng).

94.

De Usynlige betyder „de maskerede“ og spiller som „Henrich og Pernille“ i to sociale lag. Leander har i en park for-
elsket sig i en maskebærende dame,
som er ham gunstig, men først vil vise
ham sit ansigt, når den rette tid er
kommet. Imidlertid føres han med
bind for øjnene i en karosse til et slot,
hvor en skøn, rig og umaskeret dame
vil tvinge ham til at blive den ubekend-
te maske utro. De to kvinder er, det
forstår sig, den samme, og Leander
belønnes for sin troskab. Men hans be-
retning om sin elskov til den usynlige

gør tjeneren Harleqvin balstyrig. Han forsmår sin fæstemø, Columbine, som ikke gør sig kostbar; han vil sværme for en maskeret og utilnærmelig dame. Colombine klager sig over for den gamle Magdelone, som så spiller Harleqvins usynlige, der lader sig trygle om imødekommenhed. Til sidst afslører hun sig og, med sin bevæbnede broders hjælp, tvinger Harleqvin til at kysse sig. Harleqvin får først tilgivelse af Columbine, da han lover hende al mulig frihed under deres kommende ægteskab (Hans Tegner).

Diderich Menschen-Skræk foregår i Venezia. Den pralende officer har hos en jøde (Hans Tegner) købt sig en ung elskerinde, som Leander er forelsket i. Henrich møder officerens bedagede hustru og lægger straks en plan: „Hør, min kære Frue! jeg haaber at Jomfruen skal være i mine Hænder inden Aften, og I skal udi hendes Klæder blive bort ført af Tjeneren i hendes Sted“ (7. scene; P.E. Klæstrup i udgave af komedien 1843). Henrich forklæder sig som jøde og udleverer fruen (Hans Tegner), og da hun afslører sig for sin mand, giver hun ham af krabasken, og den tapre officer må ynkelig bede om nåde. Den solgte slavinde viser sig at være en fornem jomfru, Leander vær- dig.

Den ellefte Junii er et københavnerspil, forfattet til opførelse på Fandens fødselsdag, og foreviser kendte lokaliteter til fornøjelse for københavnernes og de mange fremmede, som terminen trak til byen. Vi er det meste af tiden på Vesterbro, omkring et berøgt værts- hus, Paradiset; her lokkes en slem ågerkarl, Studenstrup, ind og bringes i enrum med en luder; han belures af nogle sammensvorne (5. akts 1. scene), der bryder ind og slår ham for penge; næsten nøgen forlader han byen ad Vesterport, der lå ved indgangen til Frederiksberggade. Den midterste akt er henlagt til Børsen, som dengang var opfyldt af butikker; Børsen var som en basar eller arkade, hvor bl.a. solgtes klæder og bøger. Flere „smaa Drengs kommer ind med Placater og nye Vieser, som de sælger“ (3. akts 7. scene).

I *Den pantsatte Bondedreng* søger en for-gældet herre, der ikke for intet hedder Leerbeutel, „Tom-Pung“, forgæves at rejse et lån i København; han skal be-tale terminsrenter denne 11. juni. Med sin kammerpige, Pernille, giver han en dybt enfoldig bondedreng, der også er kommet til byen (1. akts 6. scene; Hans Tegner), ud for at være Pfalzgreve, ind-løger sig med ham på et fornemt vær-tshus og lader handlende med luk-susvarer som brokader og juveler de-ponere deres sager hos greven til næste formiddag. Og da er Leerbeutel, der udgav sig for grevens hovmester, naturligvis over alle bjerge. Den unge bonde arresteres, men udleveres til forældrene, da de kommer for at hente ham. Marstrand har med me-gen prægnans aftegnat scenen foran byens gamle rådhus. Moderen beder grædende for sin søn: „I seer da, gun-stige Herre, af hans Enfoldighed, at han ikke er den, der er beqvem (dvs. i stand til) at gjøre noget Skielmstykke“ (3. akts 7. scene; Den kgl. Kobberstik-samling).

Malet af C. A. Lorentzen

Stykket af J. J. G. Haas

Nu er alting færdigt Hr. Hofmester,
og Maden paa Bordet.

Til *Den pantsatte Bondedreng* malte C.A. Lorentzen et billede, som blev stukket af Georg Haas (se s. 48): den forvandlede bonde føres til et rigt bord ligesom Jeppe paa Bierget. Det er værten i døren. Leerbutel, som den indbildte pfalzgreves hovmester, byder en af de indbudte rådsherrer at gå ind. Maleren har iagttaget Holbergs regianvisning: „Pfaltz-Greven vil gaae først ind, men Lerbeutel holder ham tilbage udi Kiolen, og nøder de andre at gaae først“ (2. akts 8. scene).

Holberg havde skyndt sig. Allerede 1723 var de fem første Komedier udgivet: *Den politiske Kandestøber*, *Den Vægelsinde*, *Jean de France*, og *Jeppe på Bjerget* og *Gert Westphaler sammenskrevne* for den nyoprettede danske Skueplads. Honorar fra teatret fik forfatteren ikke, men dette første bind måtte optrykkes 1724. Samme år så 2. bind lyset, med *Den 11. Juni*, *Barselstuen*, *Det arabiske Pulver*, *Julestue* og *Mascarade*, alle opført i anden sæson ligesom *Jacob von Tyboe*, og *Ulysses von Ithacia*, der kom i 3. bind, 1725, sammen med *Kilderejsen*, tragi-

komedien Melampe og Uden Hoved og Hale, der alle havde været på scenen. Det var nu vanskeligt for teatret at klare sig; under vekslende økonomiske kår fortsatte skuepladsen indtil ind i 1728. 20. oktober udbrød en kæmpebrand, som lagde store dele af København i aske; alle forlystelser standsede. Inden lukningen havde Holberg endnu kunnet se Diderik Menschengræk, Henrik og Pernille, Den pantsatte Bondedreng, Den Stundesløse samt Pernilles korte Frøkenstand. 20 komedier, hvortil Holberg føjede fem uopførte, da han 1731, triumferende, fik høsten i hus med *Den danske Skueplads* i fem bind: *Hexerie eller Blind Alarm*; *Det lykkelige Skibbrud*; *Erasmus Montanus*; *De Usynlige*; *Den honnøtte Ambition*. Af tilfældige grunde kom Don Ranudo de Colibrados ikke med. Den måtte vente til 1753-54, da Holberg føjede 7. og 8. bind til *Den danske Skueplads*. Til teatret, som genåbnede i 1748 havde han skrevet seks nye skuespil: *Plutus*; *Abracadabra*; *Den forvandlede Brudgom*; *Filosofus udi egen Indbildning*; *Republikken*; *Sganarels Rejse til det filosofiske Land*.

Teaterdrift har altid været dyr. Den danske Skueplads havde gæld fra starten; lige fra begyndelsen red man på veksler. I Komedien „Hexerie eller blind Alarm“ bygger den komiske misforståelse på sådant grundlag. Grønnegadeteatret gik godt i sæsonen 1723-24, men tynget bl.a. af forlystelsesskat var det på fallittens rand allerede ved sommerterminen 1723, da man spillede „Den ellefte Junii“ for fulde huse. De følgende år gik det op og ned, men den 25. februar 1727 var det slut, efter opførelse af en komedie af Holberg, vi véd ikke hvilken, fremførtes hans lille spil *Den danske Comœdies Ljæbegjængelse*, hvor Comœdien bæres til graven, sænkes derned – og Henrich styrter sig ned i graven, for han vil ikke overleve Comœdien. (*Kisten med den sørgende Thalia*, komediens muse, skyldes Hans Tegner). Truppen blev dog genoplivet, da dens leder, Montaigu opnåede, at han med en gruppe skuespillere spillede som „de kongelige Danske Acteurs“ for hoffet på Københavns Slot og for det almindelige publikum i Lille Grønnegade, hvorfra to plakater er bevaret (24. maj og 14. juli 1728). Kongens fødselsdag fejredes på slottet 11. oktober, ni dage før den store ildebrand. – Holberg gjorde status, samlede sine komedier i fem bind: *Den danske Skue-Plads* (1731). – Da der 1748 oprettedes et nyt dansk teater, skrev Holberg nogle komedier dertil; han greb tilbage til antikken: „Abracadabra“ bygger på Plautus, „Republiqven“ og „Plutus“ delvis på Aristofanes.

Abracadabra er et hårdkogt spil, hvor Leander og Henrich lever et altfor sødt liv på fædrengårdens bekostning. Kommer der bud derfra, tvinger Henrich, som på Marstrands lille tegning, budbringeren Arv til at danse (1. akts 6. scene). Da fader Jeronimus vender hjem fra Lübeck (2. akts 3. scene), agerer Henrich spøgelse og franarrer Jeronimus 2000 rigsdaler, som den gamle dog bekender, han er kommet til på uretmæssig vis. Henrich benytter

sig af et apparat, som giver figuren overmenneskelig størrelse. C.A. Lorentzen har malt scenen med understregning af dens uhygge: ild står af gengangernes øjne og mund. Kunstneren digter videre på teksten. Han forestiller sig en natscene, med en vægter, som rædselssagen folder hænder til bøn, og en hylende hund (3. akts 1. scene; stik af J.P. Clemens). Kommedien slutter med Henrichs ydmygelse og Leanders løfte om et bedre levned.

Republiken betyder Staten, res publica, og undertitlen, Det gemeene Beste, vil sige almenvellet. Republikken er i komedien en kvinde, personifikation af staten; hun vil kun give sin datter,

Leonora, til en politicus. Alverden vil nu gøre sig gældende som statskyndig ved at fremstille sig med nye projekter for Republikken; de får dog kun audiens, hvis de stikker Henrich nogle dukater på næven. Projektmagerne trænges på torvet foran rådhuset, i forstuen.

Leonoras udkårne, den fornuftige Leander, har været på visit for at fri hos moderen, men er afvist. Komediens komik består derefter i oplæsningen af indleverede projekter. Holberg har desværre givet afkald på at lade projektmagerne selv optræde, skønt et par af dem hedder Vielgeschrey og

Herman von Bremenfeldt. Efter at oplæsningen er slut, må Henrich og Pernille rydde op i papirmasserne (2. akts 4. scene; alle illustrationerne er af Hans Tegner). Da Republikken følger et doktorprojekt og indtager tre tinkturer på én gang, bliver hun dårlig, men hjælpes af Leander til at kaste op: „Monsr. Leander lod nedsiunke en liden Blyekugle udi Republikvens Hals; strax derpaa begyndte hun at brække sig“, fortæller Henrich (3. akts 8. scene). Det var dog en opfindelse! Republikken er kureret for sin kærlighed til projekter – og de unge elskende kan forenes.

Plutus eller Proce imellem Fattigdom og Rûigdom kaldes „en heroisk Comœdie“ fordi hovedpersonerne er guder. To borgere i en ubenævnt græsk by er svært enige om at beklage byens fattigdom (1. akts 1. scene); men nu er på rådets bøn til Jupiter rigdommens blinde gud, Plutus, ledet af en tjener, kommet til staden (1. akts 7. scene) for dér at blive helbredt for sin blindhed og så uddele rigdommen mere skønsomt. Diogenes sætter sig og beklager hvad der skal ske (1. akts 9. scene). Lægekunstens gud, Æsculapius, skaffer, efter Jupiters bestemmelse, Plutus synet. Diogenes forarges over hvordan mange nu hykler for som gode mennesker at få del i Plutus' gaver, og han splitter med en krabask en procession

til ære for Plutus (2. akts 5. scene; alle billeder af Hans Tegner). Fattigdommens gudinde, Penia, som hidtil har velsignet byen med fattigt og dydigt levevis, bliver efter en proces landsforvist. Men så fordærves mange aldeles af den nye rigdom; befolkningen truer med at stikke ild på rådhuset for at få Penia tilbage; religionen er i forfald. Efter tordenbulder kommer Jupiter ned og melder, at han kun gjorde Plutus seende for at bevise, at menneskene skal nøjes med hvad Himmelen sender dem. Plutus er atter blind og forlader byen; Penia kommer igen under de strenge filosofers sang:

*Vivat Penia, vor Moder, vor Styrke!
Vi vore Fiender vil lade Plutus dyrke!*

LUDOVICUS Liber Baro de HOLBERG
Professor Historiarum Havniensis.

Efter det stik af O.H. de Lode som står forrest i denne bog, udførte den tyske kobberstikker Justus Chevillet 1762 i Paris dette portræt, hvor den bløde streg hos Lode er trukket fast og skarpt op. Den latinske titulatur Liber Baro karakteriserer Holbergs rang

som friherre eller baron. Han betegnes desuden som københavnsk professor i historie; siden han 1737 havde overtaget hvervet som Universitetets kvæstor, dvs. regnskabsfører, var han fritaget for at forelæse.

Vi er på Kongens Nytorv. Betragter vi først billedet forneden, ser vi facaden af det gamle kanonstøberi, Gjethuset, der en tid tjente som komediehus. Den nye teaterbygning fik sin festlige åbning 18. december 1748. Teatret, som lå på en grund vest for det nuværende, over mod Magasin du Nord, havde således den korte side mod Kongens Nytorv, hvor hovedindgangen fandtes (Maleri i Nationalmuseet af Hans Heinrich Eegberg og Johannes Rach, fra 1747-50). Mere monumental var langsiden, som ses foroven (Kobberstik af O.H. de Lode på titelbladet af den danske oversættelse af Marivaux: Den fortroelige Moder, o. 1750). Teatrets arkitekt var Nicolai Eigtved, som også tegnede Christianskirken, delvis efter samme plan. Stiller vi os ved altret i denne kirke, kan vi se ud i Eigtveds teatersal hvor, ligesom stadig kirken, tre logerækker hævede sig. Teatret hed fra 1770 Den kongelige danske Skueplads; bygningen blev nedrevet 1874, efter at det nuværende kongelige teater var opført øst derfor. Det er i Eigtveds teater, vi skal forestille os opførelsen af Oehlenschlägers romantiske tragedier, og det var her Johanne Luise Heiberg hævede den danske skuespilkunst himmelhøjt, også i komedier af Holberg.

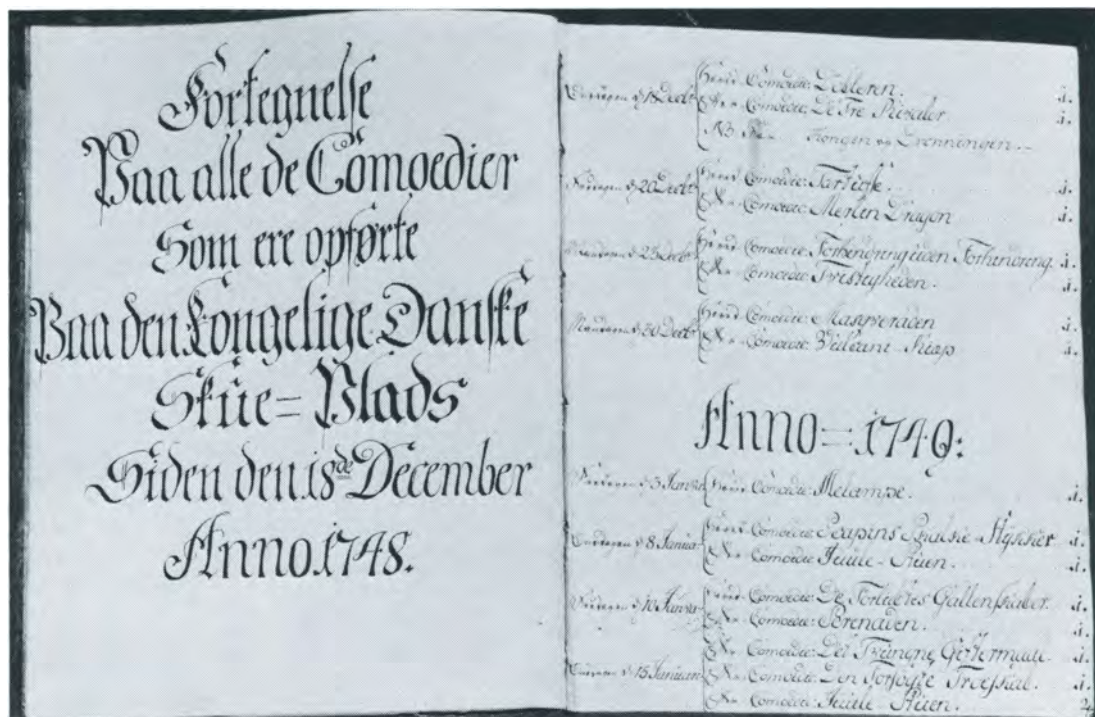

Det kan være på sin plads at fortælle historien om Holbergs teatre, fra Lille Grønnegade 1722-28 til Skuespilhuset på Kongens Nytorv fra 1748. Det kongelige torv blev anlagt i 1670erne. Charlottenborg blev opført 1672-83, bl.a. af sten, som blev hentet fra det nedrevne Kalø Slot på Djursland. Med front mod Charlottenborg ville vi, til højre herfor, se Gjethuset, det store

Vi skal nu møde nogle af skuespillerne på det nyopførte teater. Marcus Ulsøe Hortulan (1722-83) var student fra Viborg. Der var teaterblod i familien. Hortulans morbroder, Johannes Ulsøe (1694-1732) havde afsluttet sin teologiske embedseksamen, da han 1722 meldte sig ved Lille Grønnegadeteatret, hvor han blev den første fremstiller af den politiske kandestøber, Corfitz i Barselstuen m.fl. Hortulan spillede med lune bl.a. Jeppe på Bjerget, som han gav sin jyske dialekt (Tegning af Hartman Beeken i Teatermuseet). Skuespilleren Niels Clementin (1721-76) udarbejdede en fortegnelse over det nye teaters forestillinger. De fleste forestillinger bestod af et hovedstykke og et efterspil. Den første sæson blev kort. Den åbnedes 18. dec. 1748 med Regnard: Dobleren (dvs. Hasardspilleren) og en farce af Joseph de Lafont: De tre Rivaler. Listen tilføjer: „Kongen og Dronningen“, der var tilstede med hele hoffet d. 20. dec.; man fik Molières Tartuffe som „Hoved-Comoedie“ og et lille fransk lystspil „Merlin Dragon“, af Desmarres. Af Holberg kom 30. dec. Mascarade, 3. jan. Melampe, 17. jan. Pernilles korte Frokendstand, 31. jan. og 17. febr. Julestue.

Anna Catharina, af den adelige familie von der Lühe (1731-57), tog efternavnet *Materna*, da hun 1748 af økonomisk trang sluttede sig til aktørerne ved den genrejste scene. Hun spillede bl.a. Philocyne i „Melampe“ og Penia i „Plutus“. Ved sin bortgang fra teatret i april 1753 sendte hun Holberg et smukt brev, hvori hun siger, at hun har ham „for en stor Deel af min Lykke at takke“. Hun havde flere elskere; til en af dem, premierløjtnant Christian von Passow, lod hun sig vie på Hven i december 1753. Han drog kort efter til Ostindien uden hende. Det første originale skuespil efter Holbergs, som blev opført på den nye scene, var fru von Passow's „Mariane eller Det frie Valg“ (1757). Det handler om en ung fattig jomfru, der kan vælge mellem fire bejlere, og som dog går glip af dem alle, på grund af deres gensidige forfølgelser. – På nærværende portrættik af G.V. Baurenfeind, efter en afbildning i voks af J.E. Bauert, er føjet et brudstykke af en arie fra den første danske opera, „Gram og Signe“, hvor fru von Passow sang Signes parti, da den opførtes privat 1757. Teksten var af Niels Krog Bredal; det afbildede musikstykke var lånt fra Sartis opera „Den opdagede Cyrus“. (Kobberstik i Teatermuseet).

støberihus, som var indrettet 1586. Christian V, som døde 1699, lod tegne en endnu bevaret plan til et teater til venstre for Gjethuset. Planen blev opgivet og på grunden opførtes 1698 et aneks til Gjethuset, kaldet *Lille Gjethus*, senere også Tjærehuset. Det havde gavl ud mod Kongens Nytorv. Militæret opgav midlertidigt bygningen 1700, og o. 1708 overvejede Frederik IV at rive det ned og realisere Christian V's plan om et regulært teater. Men i stedet moderniserede han o. 1710 den gamle teatersal på Københavns slot. Derfor fik to teaterentreprenører, tyskeren Salomon von Qyoten og franskmænden Étienne Capion, 1719 tiladelse til at indrette en teatersal i *Lille Gjethus*, hvor der blev

Caroline Thielo (1735-54) var datter af Carl Thielo, som omtales under næste billede. Hun begyndte som 12-13 årig at optræde og blev hurtigt teatrets feterede elskerinde; hos Holberg spillede hun Isabella i „Don Ranudo“, Leanders „Usynlige“, Lucilia i „Melampe“. Hun var den russiske ambassadør, baron von Korffs elskerinde; hun døde pludselig, kun atten år gammel; et rygte opstod senere, at Korff havde ladet hende årelade til døde. – Ovenstående stik er udført af J.M. Preisler efter et forsvundet maleri af C.G. Pilo (Teatermuseet).

spillet tyske komedier og marionetteater til 1721, ligesom der i huset afholdtes baller og maskerade. 1721 skulle militæret igen benytte bygningen, og teatret blev husvild. Da var det, at Capion sommeren 1721 købte en grund i Lille Grønnegade (det nuværende Ny Adelgade) og dér opførte sit eget teater. Samme år havde, som omtalt, Frederik IV afskediget sin franske hoftrup, som blev udskiftet med et tysk operaselskab. Capion åbnede 19. januar 1722 med forestilling af ledige franske skuespillere; der blev også spillet på tysk; men trods maskerade o.lign. kunne huset ikke svare sig, og de fleste franske skuespillere rejste hjem. Deres leder, Montaigu, søgte og fik privilegium på at „indrette en Comedie i det danske Sprog“, og i kompagniskab med Capion begyndte Montaigu da 23. september 1722 de danske skuespil i Lille Grønnegade, hvor det gik op og ned indtil 1728. Københavns brand 20.-22. oktober 1728 satte stop for Københavns forlystelser, og Christian VI, som regerede 1730-46, anså teatret for Djævlens værk. Men så snart han blev efterfulgt af

den teaterglade Frederik V, vakttes planer om ny teatervirksomhed. Carl August Thielo, som er omtalt s. 99, fik sit teater indrettet hos en kendt traktør, altså restauratør, Christian Berg, i Læderstræde, hvor der spillede danske komedier 14. april – 15. december 1747. Privilegiet var i mellemtiden overtaget af skuespillerne, som fik kongens tilladelse til at spille i det „saakaldte Tiære-Huus“, dvs. Lille Gjethus, indtil dette blev nedrevet, og de kunne bygge et nyt teater på dets grund. I Lille Gjethus spillede da fra december 1747 antagelig til 31. maj 1748. Derefter blev Lille Gjethus revet ned, og Eigtveds nye teaterbygning (se s. 95) opført på rekordtid. I dette halvår, fra juni til 11. december 1748, fik skuespillerne husly hos en søn af Capions kompagnon, Julius Henrik von Qyoten. Denne havde i Store Kongensgade, hvor nu ejendommen nr. 75-77 ligger, 20.11.1747 åbnet et teater, hvor han gav forestillinger på tysk og dansk. Komediehuset på Kongens Nytorv, som havde sin første forestilling 18. december 1748, kom altså til at ligge netop på den plads, som Christian V havde udset sig.

Christian VI døde 6. august 1746, og med Frederik V på tronen begyndte straks bestræbelserne for at få et teaterliv igen i København. Meget hurtigt kom *Carl August Thielo* (1707-63) igang. Han var tyskfødt og tidligere organist ved Kastelskirken. Han havde uden tvivl Holberg bag sig, da han 30. december 1746 opnåede et kongeligt privilegium, der gav ham ret til i København at „anrette danske Skuespil efter den Plan som forhen af Os elskelige Ludvig Holberg er bleven lagt“. 14. april 1747 åbnede Thielo da den danske komedie i Bergs Hus i Læderstræde. I juni samme år tvang skuespillerne deres direktør til at overdrage privilegiet til dem. Thielo virkede dog stadig ved teatret; han skrev bl.a. originalmusikken til „Don Ranudo“ og „Uden Hoved og Hale“ som opførtes henholdsvis 1752 og 1753. (Originalpartitur af Thielo i Teatermuseet).

Imellem 1728 og 1748 var der sket meget. 1728, kun 43 år gammel, udsendte Holberg første del af sine livserindringer. Med åbenhjertigt lune fortæller han om sin barndom og ungdom. Han skriver på latin, fordi han vil gøre udlandet opmærksom på, at Danmark har fået en moderne litteratur, og at han er forfatter til den; han fortæller om indholdet af de allerede trykte komedier i den åbenlyse hensigt at tiltrække oversættere. Alle-rede i vinteren 1725-26 havde han været i Paris for at få et par af komedierne opført. I erindringerne, der er formet som et brev, *Epistola*, til en opdigtet fornem herre, udtrykker han sin skuffelse over udfaldet.

Var „Peder Paars“, skæmte digtene og 26 komedier blevet til i en poetisk raptus, så blev Holberg nu grebet af en historisk raptus. Tilmed overgik han 1730 til professoratet i historie. Han fuldførte en ældre plan, en *Dannemarks og Norges Beskrivelse* (1729), bl.a. med en fængslende karakteristik af begge landes folkekarakter. Derefter en fuldstændig og almenlæselig *Dannemarks Riges Historie* (1732-35). Så tog Holberg fat på en *Almindelig Kirkehistorie* (1738), hvor han forstår at udrede, hvorledes religion og politik er kædet sammen i europæisk historie. Mærkelig er Holbergs *Jødiske Historie* (1742). Jødernes adspredelse og deres bevarelse af sæder og tro kan han kun forklare som et udtryk for Guds be-

21. januar 1740 fik Holberg tildelt professorboligen på hjørnet af St. Kannikestræde og Fiolstræde, dengang med stor have ned ad Fiolstræde. Her blev Holberg boende til sin død 1754. Stueetagen lejede han ud til sin kollega, filologen og historikeren professor Hans Peder Anchersen. Det fremgår af mandtalslisten 1743, at mens Anchersen opføres med 4 tyende, har Holberg ingen. Det skyldes antagelig, at han har aftalt med Anchersen, at dennes folk skulle betjene ham. Haven rummede oprindelig adskillige store kastanietræer; den sidste, som blev Holberg's kastanie, er nu borte, men en selvsået aflægger vokser smukt. Husset blev tilintetgjort af engelske brandbomber 1807. I vor tid er det residens for Frue Kirkes stiftsprovst. En registrant optaget efter Holbergs død fortæller, at han havde 4 fag vinduer til Fiolstræde, 9 fag til St. Kannikestræde. Det her gengivne maleri detaljer er altså ikke pålidelige. Men det er det eneste kendte samtidige maleri. Frue Kirkes korrunding ses til venstre. (Tilhører Nationalmuseet).

I *Epistel 151* parodierer Holberg vidtløftige topografiske værker og beskri-

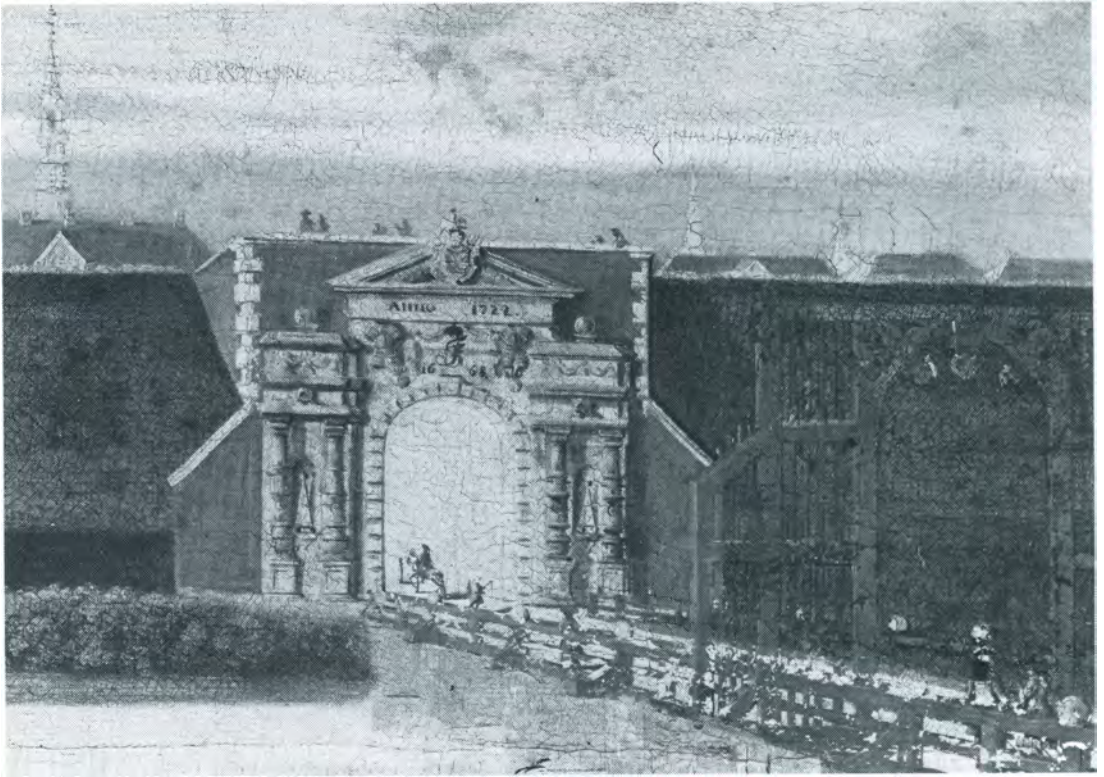
ver i den anledning sin egen bolig på hjørnet af Store Kannikestræde og Fiolstræde. Han oplyser om kakkelovnen, der står „paa den store Sal, som gaaer ud til begge Gader“, at den bærer bogstaverne: J.O.S.D.P.D. Vi kan heraf slutte, at Holberg har haft en jernovn fra Hassel jernværk i Eiken i Norge. Dette ejedes 1690-1707 af en købmand i Kongsberg; det er hans og hans hustrus initialer, der står på oven: Jens Oluf-Søn Dorthe Povels-Datter. Man kender en ovn med disse initialer, under hvilke står årstallet 1691. Det er en vindovn smykket med Christian V's kronede monogram – Tilhører Norsk Folkemuseum.

1734-40 boede Holberg på hjørnet af Gammeltorv og Nygade, det nuværende nr. 10. Det er hjørneejendommen længst til venstre i billedet, hvor karten holder. Københavns gamle rådhus midt i billedet var byens fjerde; det blev opført 1729 på ruinerne af det der var brændt i 1728. Rådhuset adskilte Gammeltorv ned springvandet, som ses herover, og Nytorv. Det brændte 1795. I et latinsk epigram fra 1737 – i. bogs nr. 127 – fortæller Hol-

berg, at han bor i nærheden af to torve: På Gammeltorv forekommer ved torvetid slagsmål, tyverier og snyderier, på det andet, hvor byens skafot og kag er opstillet, finder afstraffelsen sted. Justitia har nemlig til huse mellem de to torve. – Kobberstik i Laurids de Thurah: Hafnia Hodierna, 1748.

Holberg fortæller mange gange, at han elsker at gå. Han lod sig hverken transportere i bærestol eller karrosse. Det er derfor morsomt, at vi efter al sandsynlighed har bevaret messinghåndtaget på Holbergs spadesrestok. Den har form af en svane, som bider en maske (muligvis af en nar) i næsen. – Dansk Folkemuseum.

På dette maleri fra Holbergs tid (i Nationalmuseet) ser vi udefra *Vesterport*, der lå ved udløbet af Strøget (Frederiksberggade). Holberg passerede porten, når han kørte til sine to godser i Vestsjælland, Brorupgård og Tersløsegård, eller han som Universitetets administrator skulle tilse dets jordegods. – Når Holberg færdedes mellem sine besiddelser på Sorøegnen, benyttede han ofte en gul kariol, et tohjulet enspænderkøretøj. Kariolen var ellers meget lidt anvendt i Danmark. Men fra Norge, hvor den var meget anvendt i tiden, vidste Holberg nok, at det var det billigste mulige befordringsmiddel for en enkelt person. Her gives en kariol af den sædvanlige type i Norge i Holbergs århundrede. – Den tilhører Norsk Folkemuseum.

stemmelse med dette folk. Han dyrkede også den biografiske historieskrivning, idet han sammenlignede to mænds eller kvinders levnedsløb og karakter; hans *Heltehistorier* (1739) sammenligner f.eks. to romerske kejsere, Sulla og Cæsar, og hans *Heltindehistorier* (1745) sidestiller blandt andre danskernes dronning Margrethe og englændernes dronning Elisabeth.

Under den hektiske historiske produktion forberedes hos Hol-

Det var i april 1740, Holberg erhvervede sit første gods. Det bestod af Brorup hovedgård, Jærnbjærg by i Slagelse St. Mikkelss sogn, Havrebjærg og Blæsinge byer og Orebogård i Stenlille sogn. Godset var liggende en mils vej nord for Slagelse, og for at nå hovedgården kom han kørende ad *denne vej* og drejede netop her ind til hovedbygningen.

Dette godskøb gav anledning til adskillige bryderier. Over Tudeå havde engang ført en bro, som da Holberg købte Brorup længe havde ligget øde, med fundamentene endnu tilsyne. Præsten i Havrebjærg, J.K. Gynther, kunne have brug for broen, når han skulle til sit anneksogn Gudum. Han fik fat i en gammel dom, som pålagde Brorupgård at holde denne bro vedlige. I et brev til sin ridefoged på Tersløsegård, Frederik Bierre, skrev Holberg 1. okt. 1749: „Jeg kand ikke tænke paa den grove Præsts angivelse uden at ærgre mig“. Holberg blev dog 1753 af kongen pålagt at genopføre broen.

berg et nyt gennembrud. Allerede 1737, da han udgav en stor samling små latinske digte, *Epigrammer*, kan vi konstatere, at han læser en klassisk filosof som Seneca. I 1741 støtter han store franske filosofers kamp mod religiøs fanatisme, forfølgelse og tortur i religionens navn. Atter griber han til latinen for at blive læst overalt. Nicolai Klimii iter subterraneum betyder *Niels Klims underjordiske Rejse*, hvor han opdager en verden i jordens indre,

NIELS KLIMS
Reise
Under Jorden,

Forefjillende
 En nye Kundskab om Jorden,

Og
Historie
 Om det femte Monarchie,
 Som hidindtil har været os ubekjendt ;

Sunden
 Blant Abelins efterladte skrevne Bøger
 paa Latin,

Og oversatt af Latin paa Dansk, samt til Trykken
 befordret efter special Kongelig allernaadigst Bes
 yndning for Jacob Preusses Fallit-Boed.

Kjøbenhavn, 1742.

Trykt af Herman Henrich Borchner.

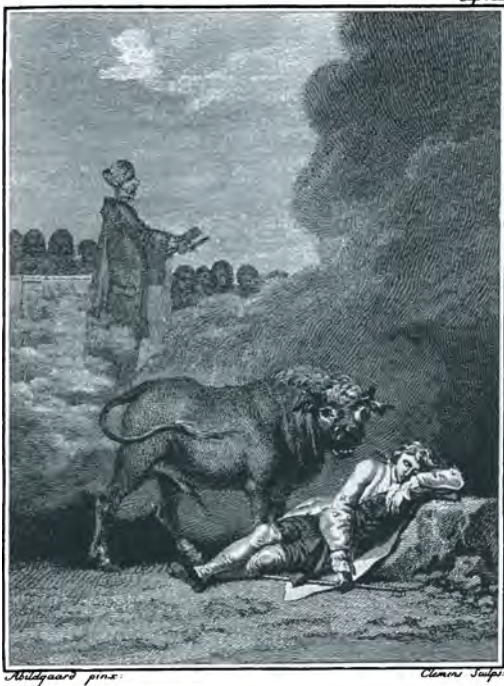
befolket med en nation, der lever efter fornuftens og naturens love, men også med en mængde andre folkeslag, der afviger svært meget derfra. „Niels Klim“ fik en eksplosiv europæisk succes. Denne spændende science fiction om det indre rum blev omgående oversat til tysk, hollandsk, fransk og engelsk, senere til flere andre sprog, og indtil vore dage dukker nye udgaver og oversættelser op. Til vore hjemlige sprog blev Niels Klim oversat af en norsk student Hans Hagerup 1742, af digteren Jens Baggesen 1789, endelig af klassiske filologer: N.V. Dorph 1841 og A. Kragelund 1970. Intet under at Holbergs roman nu kan forvandles til en fantasibåret dansk produktion!

I København havde bogen vakt nogen uro, fordi man tænkte, at den var rettet imod den danske kirke, der var behersket af kongehusets strenge, pietistiske kristendom. Holberg havde 1737 udsendt 2. del af sine erindringer, hvor han især fortalte om Københavns brand; da han 1743 fortsatte med 3. del, beklager han sig over den københavnske kritik i krogene. Han giver også prøver på den moralfilosofi, som han året efter folder fuldt

Holberg udgav 1741 sin fantastiske roman om *Niels Klims underjordiske rejse* anonymt i Leipzig. Han undgik derved den danske censur. Han skrev den på latin, ikke for at holde indholdet skjult for det større publikum, men omvendt fordi han vidste, at den derved des lettere blev formidlet til levende europæiske sprog. Hvad da også blev tilfældet. Dansk var det femte sprog, romanen blev oversat til. Udgaven blev forsynet med et stik, som forestillede Klim som underjordisk kejser. Da den ganske unge digter Jens Baggesen (1764-1826) fik overdraget at besørge en ny oversættelse (1789), udførte Nikolai Abildgaard en række tegninger dertil, som blev stukket af J.F. Clemens. Her til højre ses Klim, der er styrtet gennem en fjeldhule ved Bergen og kommer ud i jordens hule indre. På forrige side forned cirkulerer Klim omkring den underjordiske planet Nazar, og hans kommenskringle (hos Holberg et brød) cirkulerer omkring ham selv. Tegningen til dette stik er af Jens Juel. På Nazar vågner Klim op ved at en ko slikker ham i ansigtet. Han er i staten Potu, hvor beboerne er vandrende træer. Klim møder en mand, der føres til dårekisten; han anses nemlig for gal, fordi han offentligt har skrevet om Guds væsen og egenskaber. Se videre s. 109!

Cap. II.

Abildgaard pinx.

Clemens sculp.

Cap. III.

Abildgaard pinx.

Clemens sculp.

Cap. IV.

Abildgaard pins.

Clemens Søjler.

Cap. V.

Abildgaard pins.

Clemens Søjler.

Cap. VI.

Abildgaard pins.

Clemens Søjler.

Cap. VII.

Abildgaard pins.

Clemens Søjler.

Niels Klim, illustrationer til kapitel 4-7

Abildgaard pine:

Clemens Sculpt.

Abildgaard pine:

Clemens Sculpt.

Abildgaard del.

Clemens Sculpt.

Abildgaard pine.

Clemens Sculpt.

Niels Klim, illustrationer til kapitel 8-11

Klim stedes for fyrsten af Potu. – Vejene i Potu er forsynet med milepæle, på hvilke udstrakte hænder viser hen til de forskellige byer. – De årlige gudstjenester er få; den vigtigste foregår i mørke, på den ubegribelige Guds dag. – Potuanerne regeres af en fyrstefamilie; den ældste søn arver kronen. Kun én gang kåredes en langskægget filosof til fyrste; han måtte hurtigt afsættes igen. – Når en fyrste dør, underkastes hans handlinger en nøje vurdering. – Klim rejser Nazar rundt. I Det filosofiske Land indføres Klim i et anatomikammer, og en kvinde røber for ham, at hans legeme skal dissekeres, men hun vil frelse ham. Da hun samtidig gør anfald på hans dyd, flygter han i dobbelt rædsel. – Klim begår den dårskab i Potu at foreslå, at kvinder skal udelukkes fra embeder. Forslaget falder, og han forvises til firmamentet, dvs. jordskorpens inderside. Her havner han i en abe-republik, hvis hovedstad hedder Martinia. Blandt aberne gør han sin lykke ved at foreslå indførelse af parykker. Da præsidentens frue forelsker sig i ham, og han afviser hende, handler hun som Potifars hustru, og som galejsslave kommer Klim til en række vidunderlande. Skibet forliser; Klim redder sig op på en planke, og bjerges i land af nogle primitive mennesker. – Han er kommet til Qyama, hvis tilbagestående indbyggere ser ham som Solens gesandt. – Folkeslag bestående af bjørne, katte og haner erklærer Qyama krig. – Under kampene omkommer den qvamitiske kejser, og Klim bliver mod sin vilje kronet som hans efterfølger. – I begyndelsen regerer han med visdom, men hans herskesyge vokser, han vil nu erobre

Abildgaard del:

Clemens Sculp.

alle firmamentets riger. Det lykkes, og Klims magt er uhyre. Den går ham til hovedet, han lader den forrige kejsers ældste søn og mange flere myrde. En yngre prins, som også er truet, gør oprør, Klim må flygte, kommer til en hule, hvor han kravler ind, falder ned og dukker op på jordoverfladen hvor han begyndte. – Indgangen til denne hule ses her, foruden i Abildgaards stik, også i hans pastel. (Den kgl. Kobberstiksamling).

Efter købet af Brorupgård 1740 erhvervede Holberg 1745 Tersløsegård med kirker og tiliggende gods. Her ses den Holbergske egn, nord for Slagelse og Sorø. Orebogård, der også var Holbergs ejendom, og som det sidste område blev inkluderet i donationen til Sorø Akademi, ligger nord for kortets område. Storebælt til venstre. De Holbergske besiddelser – samt byerne Slagelse og Sorø – er understreget. Udsnit af C. Wessels kort 1772.

ud i *Moralske Tanker*. Heri hævder han, at vi har fået vor forstand for at bruge den; det er derfor en ret og pligt for enhver at undersøge antagne meninger og danne sig sin egen anskuelse, f.eks. om religiøse spørgsmål. Holberg kræver igen tolerance, men dog kun så langt at statens sikkerhed ikke trues. På den tid opfattede enevældige herskere religiøse afvigere som oprørere. I Frankrig før Ludvig IV grusomt frem mod alle, der ikke havde kongens katolske tro. Med rette følte Holberg, at Christian VI's fordømmelse af teater og anden forlystelse var snærende bånd for undersåtterne. Men Holberg var som de fleste bange for, at folk, der ikke tror på Gud, var en fare for samfundet. Han skelner dog mellem teoretiske og praktiske ateister. De første er blot vildfarne, som har fordybet sig sådan i hedensk filosofi, at de tvivler ikke blot om åbenbaringen, men endogså om Guds eksistens. De praktiske ateister er farlige, for det er mennesker, „som føre et ryggesløst og ugudeligt Levnet, og derfor finde deres Regning ved, at der er ingen Gud til, og at der er ingen Straf og Belønning at vente“, nemlig i det hinsides. De kan ikke tåles i et samfund. De må omvendes „med Riis og Svøbe“ (Værker i tolv bind, VIII, s. 82-83).

Hermed er vi midt i de tunge filosofiske overvejelser, der skulle optage Holberg så meget de sidste ti år af hans liv. Vi kan gribe tilbage og følge stadijerne i Holbergs religiøse anskuelser. 1704

Hovedbygningen til Sorø Akademi, som her ses fra syd, var en ombygning af den gamle klosterbygning. På siderne opførtes to pavilloner, som senere blev betegnet henholdsvis Molbechs og Ingemanns hus. Arkitekten var L. de Thurah, som her viser det færdige arbejde i sit værk *Den danske Vitruvius*, II, 1749. – Nedenfor en tegning af Akademiet med klosterkirken, set fra sydøst i Erik Pontoppidan: *Den danske Atlas*, III, 1767. Akademibygningen brændte 11. august 1813 og dermed hele Holbergs bogsamling, som han havde testamenteret Akademiet.

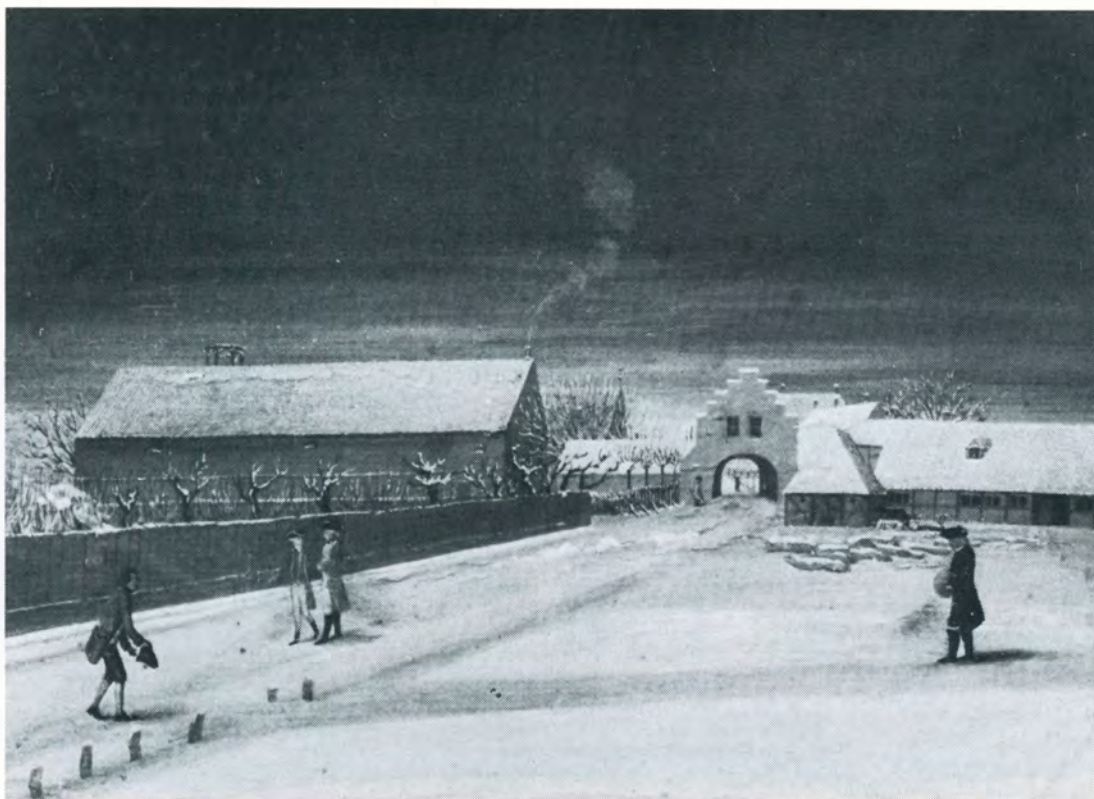

Et maleri af ukendt kunstner viser Storegadens, dengang Realgadens nordende. For nedentil venstre Klosterporten i Sorø, set fra havesiden mod byen, tegnet af J. Kalckar o. 1875. Til højre det senere betegnede Inge-mannns hus og skolegården, i pastel 1790 af Christian Søltoft, en af Akade-miets studerende.

var han blevet teologisk kandidat uden at føle noget kald til at prædike kristendom. 1714-15 gjorde danske i Paris sig umage for at omvende ham til katolicismen. Som reaktion herimod blev Holberg sig sin lutheranisme bevidst, og han blev antikatolik. 1728 fortæller han, at han aldrig har tvivlet om Guds eksistens, men en tid savnet troen på, at Bibelen i bogstavelig forstand var Guds ord. Han overvandt disse tvivl, og vi kan i Epigrammer fra

Klosterporten ind til Sorø Akademi i det 18. århundrede. Bygningen til venstre er Akademiets nuværende bibliotek. Huset til højre var i århundredets anden halvdel bogtrykkergård. Herren til højre med muffe er en morsom illustration til Ambrosius Stubs bekendte digt Den Kiedsom Vinter gik sin Gang. En muffe hørte på Holbergs og Stubs tid med til en herres vinterudstyr, som blev hængt til side, når foråret kom: „Den tykke Vams, den foeret Dragt / Er alt hengt hen og reent foragt. / Og Muffen er tillige giemt / Og glemt“. (Tilhører Sorø Akademi). Klosteralleen, i baggrunden det senere betegnede Molbechs hus. Pastel af C.L. Stemmann, dateret 12. dec. 1804. Træernes løv og klædedragten viser, at billedet er malet tidligere på året. (Tilhører Sorø Akademi).

1737 og i *Moralske Tanker* fra 1744 konstatere, at han som filosoffen Leibniz mener, at den af Gud skabte verden ikke kan være fuldkommen, for så ville den være Gud selv. Holberg siger i *Moralske Tanker*, at hvis Gud havde skabt menneskene således, at de ikke kunne synde, så havde de også været uden fri vilje; de havde altså ikke været mennesker, men maskiner (*Værker* i tolv bind, VIII, s. 204). Det var den franske filosof Pierre

Tersløsegård købte Holberg 18. maj 1745 af landsdommer, etatsråd Johannes Christensen. Købesummen var 16.000 rdl. samt 2000 rdl. i discretion til etatsrådinden, der havde bragt forhandlingerne over et vanskeligt punkt. På grund af høj beplantning er det i dag vanskeligt at få et samlet indtryk af gårdens forside. Her gengivet efter en tegning af Knud Gamborg 1861.

Indgangsdøren til Tersløsegårds hovedfløj er stadig kantet af de to ærværdige træstammer, som også Holberg passerede, når han skulle ind i sine stuer. Til venstre ser man de åbentstående trælemme til kældernedgangen.

Bayle, som især i sit historisk-kritiske leksikon, *Dictionnaire historique et critique* (1696), havde stillet samtiden over for spørgsmålet: hvorledes kan en alvidende og almægtig Gud frikendes for alt det onde, der vitterligt findes i hans verden? Bayle antydede til manges forargelse, at det gode og onde, der sker i verden, kun kan forklares, når man antager, at verden stammer fra to guddomme, lysets fader og mørkets fader, således som manikærerne i oldtidens Persien troede. 1748 kom de to første bind af Holbergs *Epistler*, hvor han viste sig forurologet af Bayles argumenter; han har nu svært ved at forlige menneskeslægtens skæbne med tanken om Guds alvidenhed og retfærdighed. Og da Holberg i 1750 fremlægger endnu to bind epistler, har han kapitulert over for Bayles frygtelige indvendinger, men nøjes med „i enfoldighed at bekiende, at GUDs Gierninger ere grundede paa Godhed og Retfærdighed“ (Epistel 322).

Hvad troede Holberg da? At Gud havde skabt verden, at dyden er et liv i arbejde for samfundet, og at enhver efter døden skal dømmes på sine gerninger. De centrale kristelige begreber „synd og nåde“ er ligesom fraværende; gudsdyrkelse bør være uden ceremoniel; bøn er en kort samling om Gud, under pause i arbejdet. Kristendommens teologiske mysterier: treenighed, jomfrufødsel, etc. bør ikke indprentes børn for tidligt, thi, som

Fra marken et kig op *gennem haven* til Tersløsegårds hovedbygning. Billedet genkalder Holbergs ord i Epistel 29; „Jeg finder Behag udi at see Jordens Grøde fremspire, og at indhøstes, at see Kiør og Faar gaae ligesom i Procession...“. Det er gårdens haveside, som præsenterer sig nedenfor; til højre den *bolig* for en skikkelig (dvs. respektabel) enke, som Holberg i sit testamente havde bestemt skulle indrettes på gården.

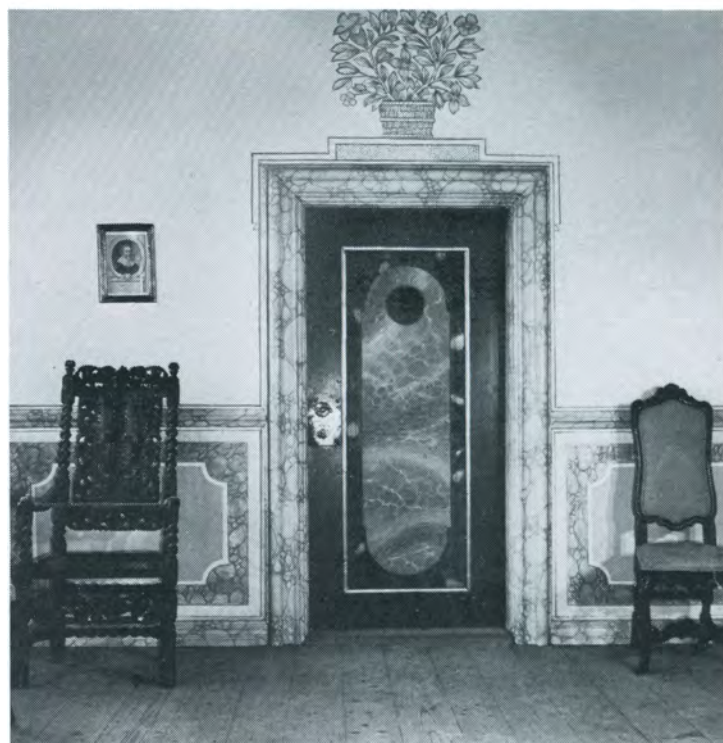

Holbergs Akademi bestod indtil 1794. Staten solgte 1805 Brorup, hvis hovedbygning brændte 1856. 1811 blev Tersløsegårds jorder solgt fra, medens hovedbygningen forblev statens ejendom. 1822 oprettedes en latinskole, hvortil 1826 føjedes en efteruddannelse, som ophørte 1849. Latinskolen hed derefter Sorø Akademi's lærde Skole.

Tersløsegård forfaldt og stod 1861 for at blive solgt til nedrivning. Da forenede fire tidligere elever fra Sorø Akademi's Skole sig om at købe gården; de indrettede der 1862 enkeboligen, som omtales s. 115. 1905 erhvervedes Tersløsegård af en komité, hvis formål det var at skaffe midler til en restaurering af gården, så den så vidt muligt kunne bevares som den så ud, da den tjente Holberg til sommerbolig. Martin Nyrup, det københavnske rådhus' arkitekt, foretog en gennemgribende, pietetsfuld restaurering; den var afsluttet 1916, og 1917 kunne Tersløsegård etableres som en selvejende stiftelse med mindstuer for Holberg og fribolig for en „skikkelig“ enke. Staten yder bidrag, men især private midler har gjort det muligt at holde den gamle gård i smuk stand og udstyre den med inventar fra Holbergs tid. I et bogskab er udstillet, som det ses her, samtidige udgaver af Holbergs værker. Reolen, som man skimter til højre, indeholder mest senere udgaver.

Flere af Tersløsegårds døre er smukt profilerede; dørindfatninger, låse etc. er gamle og meget dekorative. Vi står i den rummelige sommerstue, som ligger centralt i en suite af tre stuer. Fra sommerstuen fører en dobbeltdør ud mod haven og den bagved liggende mark, hvor vi så køerne græsse.

Tersløsegård er den eneste af Holbergs boliger, som er bevaret. Den har en prunkløs charme, som forøges ved den sydvestsjællandske natur, der omgiver den. Det er let her at tænke sig tilbage til Holberg på landet og forestille sig hans glæde ved den gode og givtige natur.

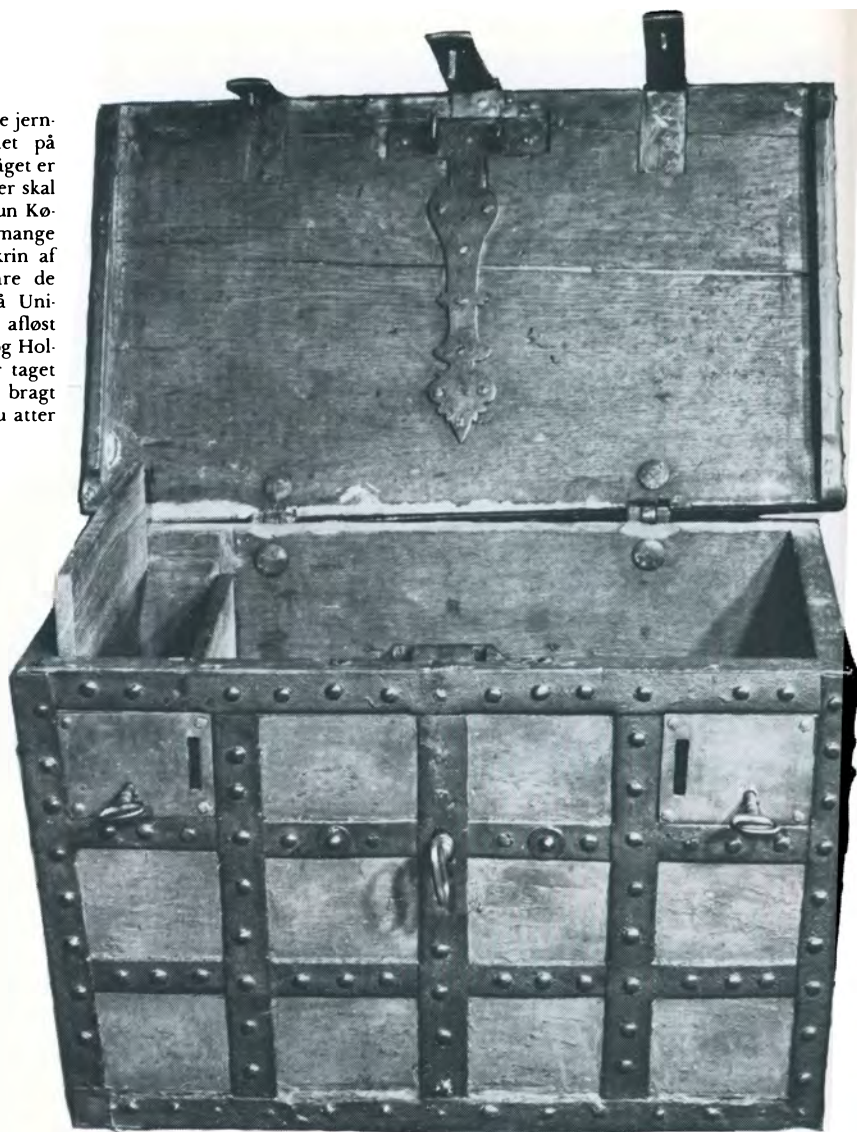
det hedder i *Moralske Tanker*, „hvis een lærer Theologie, førend han lærer at blive Menneske, bliver han aldrig Menneske“ (Værker i 12 bind, VIII, s. 63). For „den Fold, som i Barndommen bliver lagt, er ikke let at slette“ (s. 61). Barnet skal, ligesom hedningen der skal omvendes, først med sin forstand lære at indse, at det er logisk at tænke sig en skabende Gud, der har givet mennesket frihed og opgaver, samt dømmes enhver efter døden. Centrum i Holbergs verdensbillede er det samfund, som har brug for vor fri vilje og arbejdsindsats.

Derfor er der en nøje sammenhæng mellem Holbergs religiøse tro og hans testamentariske bestemmelser. Først må det fremhæves, at bergensereren Holberg var en udmærket finansmand. 1737 overtog han posten som universitetets regnskabsfører eller kvæstor, og blev derfor fritaget for undervisning. Indtil 1751 bestyrede han på forbilledlig måde universitetets pengesager. Som professor var han efterhånden vel aflagt, fra 1740 havde han tjenestebolig i Store Kannikestræde. Han forblev ugift og førte beskedent hus. Komedierne og de historiske skrifter solgte godt; han lånte tidligt penge ud mod sikkerhed i fast ejendom. Han købte også aktier. Man har sagt, at Holberg tjente penge på slavehandel. Sandheden er, at han et halvt år, december 1730 – juni 1731, besad en 6%-obligation på 600 rdl. i det vestindisk-guinesiske Kompagni. Renteudbyttet var 18 rdl. Allerede 1735,

Disse træer i Tersløsegårds hegn stod der også på Holbergs tid. – I Epistel 257 fortæller Holberg, at han om vinteren sjældent kom i kirke, for han kunne ikke tåle kulden derinde. Om sommeren derimod forsømte han ikke at besøge Tersløse kirke; denne ligger ganske tæt ved Tersløsegård, hvis gavle her anes i baggrunden.

Det er meget sandsynligt, at dette jernbeslåede egetræsskrin har stået på Tersløsegård i Holbergs tid. På låget er malet: *Documenter N.B. Legater*; der skal tre nøgler til at åbne skrinet. Kun Københavns universitet ejede så mange legater, at der behøvedes et skrin af denne størrelse for at opbevare de dertil hørende dokumenter. På Universitetet er legatskrinet blevet afløst af anden form for opbevaring, og Holberg har da som administrator taget skrinet i privat anvendelse og bragt det til Tersløsegård, hvor det nu atter har fundet plads.

Holberg var en stor elsker af kaffe. I epistel 267 kalder han det „en Ulykke, naar mine Caffè-Bøner ere ikke vel brændte“. *Kaffekoppen* her med underliggende søbeskål har tilhørt Christian IX's broder, prins Carl af Glücksborg, hvis bedstemoder skal have erhvervet den på en auktion over holbergske efterladenskaber.

da han afsluttede Dannemarks Riges Historie, kunne han skrive i det sidste binds indledende „Betænkning over Historier“, at hvad han har fortjent og videre vil tjene ved salget af sine skrifter, „agter jeg ved en nyttig Stiftelse til det Danske Sprogs videre Forfremmelse, at give Publico (dvs. det offentlige, samfundet) tilbage igjen“ (Værker i tolv bind, VIII, s. 102). I 1740erne faldt renten på lån i fast ejendom, og Holberg anbragte nu fortrinsvis ledige penge i jordegods. 1740 erhvervede han Brorup ved Slagelse og 1745 desuden Tersløsegård. Han tog sig som godsejer energisk af sine besiddelser. Brorup var stærkt forsømt; den nye ejer satte nye besætninger ind, skåned sine fæstere, og bragte det på få år så vidt, at han kunne skrive i tredje del af sin latinske selvbiografi, at han fyldes med glæde, når han sammenligner med den tidligere tilstand. Han er glad over at have gjort sin pligt som en god borger (bonus civis), fået skik på en uformelig masse og forbedret levevilkårene for bønderne (Værker i tolv

Maleri på Tersløsegård af Frederik IV til hest, i baggrunden Fredensborg. Billedet er af maleren Erick Struckmann fundet på en nabogårds loft, tilhørende malermester Danielsen, kaldet „Alverdens maler“, og det stammer ifølge traditionen fra en auktion på Tersløsegård.

(o)

385

L. H.

Korte Betænkning

over

den nu reglerende

Qvæg = Syge

med

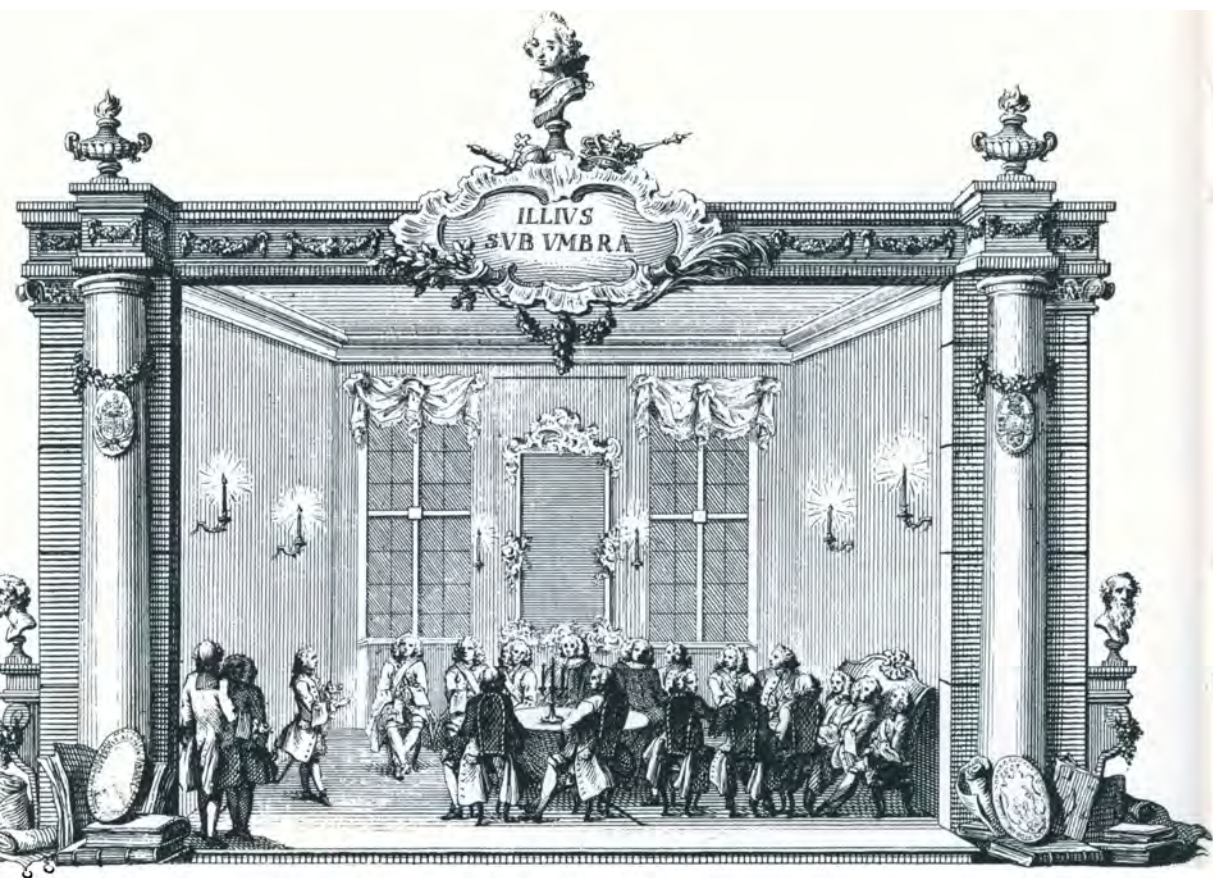
nogle œconomiske Anmerkninger.

Qen store Qvæg-Syge, som har udsprede sig over de fleste Europæiske Lande, og hvormed i sær dette Rige samt Forstendommen en lang Tid har været plaget, er en af de mærkværdigste Ting, som udi nogle Seculis er hendet, saa at deraf kand gives Anledning til en Epoque udi Chronologien, ligesom man tilforn har regnet Tiden fra den sorte Død: Jeg siger, at det er een af de mærkværdigste Hændelser, og det een Deel i henseende til dens Almindelighed, saafom den største Deel af Europa dermed har været og endnu er befængt; een Deel i henseende til dens Hæftighed, saafom den gemeenligen har foraarsaget en hastig og total Udeleggelse, hvor den er fommen, endelig ogsaa i henseende til dens Ubegribelighed, saafom den har forrykket de Naturfyndiges Concepter, og været for dem ligesaadan Piinebænk, som Maanens Gang for Astronomis. Thi aldrig have Physicitaget meer Feil udi deres Gissninger, og Medici meer i deres Recepter. De Præcautioner, som syntes nyttige paa et Sted, befandtes fædelige paa et andet Sted, og hvad som her har været en Lægedom, har der været en Gift, som des hastigere befordrede Qvægets Død. Dette har givet

C c c

Som omtalt i den løbende biografiske tekst blev Holbergs godser, tilligemed det meste af Danmark, hjemsogt af den frygtede kvægsyge. I Epistel 114, trykt 1748, fortæller Holberg om „den store Skade jeg haver lidet ved Qvæg-Pesten paa begge mine Gaarde“. I det 1742 stiftede „Kiøbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere“ (snart efter kaldet: Videnskabernes Selskab), som Holberg var æresmedlem af, oplæste man hans betænkning over sygdommen. Holberg råder til foreløbig at sats på opdrætning af får og heste. Han ironiserer også over de hjemlige kostvaner, efter hvilke al føde skal syltes ind i smør! Manglen på smør burde lære vore nordiske folk ikke at stege kødet så længe, at al saft og kraft er borte. Det viser også Holbergs fremsynede opfattelse af kosten, at han anbefaler bønderne at lægge vægt på „at producere grøntsager og frugt“.

Herom F.J. Billeskov Jansen: Ludvig Holbergs to Bidrag til Videnskabernes Selskabs Skrifter, 1972. Det andet bidrag var fra 1747: Danmarks og Norges Soe-Historie. Første Periodus.

Holberg var som nævnt s. 119 æresmedlem af Videnskabernes Selskab, proponeret oktober 1745. O.H. de Lode's kobberstik gengiver selskabets møde i præsidenten, statsminister Joh. Ludv. Holsteins hjem i Stormgade nr. 10, 18. jan. 1751, hvor den 16-årige grev Christian Holstein holder tale til medlemmerne. Man har gættet på, at skikkelsen inderst i kanapeen skulle gengive Holberg. – Talen, som med dette kobberstik blev trykt i en latinsk og en dansk udgave, 1752, holdtes til minde om Frederik IV's dronning, Louise, som var død 19. dec. 1751. – Den latinske devise betyder: Under hans (dvs. kongens) skygge (dvs. beskyttelse).

bind, XII, s. 230). Der er vidnesbyrd om, at Holberg i velforstået interesse var en human herremand. Han tilbragte sine sidste somre på Tersløsegård og han glædede sig over livet på landet, trods vanskeligheder med en ridefoged og tab på grund af kvægsygen, eller kvægpesten, en katarlignende sygdom, som fra Asien og Sydeuropa vandrede mod nord. Tidligt i 1745 viste den sig i Holsten og Slesvig og bredte sig til Fyn og Sjælland for i begyndelsen af 1746 at angribe Jylland. Epidemien rasede indtil 1751, idet den kunne vende tilbage til de samme steder indtil tre og fire gange. Holbergs gårde blev hjemsogt; i Epistel 85 hedder det: „Mine Kiør ere reent bortdøde“. Holberg har under disse trængsler kaldt bønderne sammen og bl.a. advaret dem mod at slagte de nyfødte kalve, for disse giver chancen for at genoprette bestanden, når kvægpesten har fortaget sig. Vi kan følge gods ejerens ræsonnementer ikke blot i epistlerne, men i hans *Korte Betænkning over den nu regerende Kvægsyge*, der blev trykt af Videnskabernes Selskab. Holberg var filosofen som herremand, ligesom senere Voltaire, der købte Ferney i 1758. „Jeg nyder, skriver den franske forfatter i et brev, at være til nytte for den landsdel, hvor jeg har valgt at trække mig tilbage“. Han udtørrede sumpe og opdyrkede hede, indførte industrier, der gav arbejde

Da Holberg marts 1747 var ophøjet til baron, skulle han have et *våben*. Holberg lod tegneren Jacob Fosie komponere et udkast. Man bemærker i midten en kløftet bjergtop, der også findes i faderens våben og i Ludvig Holbergs signet.

På bagsiden af tegningen har Holberg egenhændigt skrevet „Dette Vaaben beder jeg allerunderdanigst mig at blive forundt“. (Tilhører Sorø Akademi).

O. H. de Lode Chr. S. D. Sc.
*Prospect af Consistorio eller
 Tamper-Retten i Kiöbenhavn.*

Tamperretten – den domstol, der behandlede ægteskabs-sager – holdtes i konsistoriets endnu eksisterende sal på Universitetet, hvor Holberg deltog; en række af hans skriftlige vota kendes. Hans erfaringer fra tamperretten giver ham i Epistel 192 anledning til at sige: „Den eene (Reform, jeg foreslår) er angaaende de Domme, som fældes udi Ægteskabs-sager, hvorved en letfærdig Pige, der lader sig beligge, og udpresser et løst Ægteskabs-Løfte af en ung Person, som udi Paroxysmo (dvs. en lidenskabelig tilstand) lover meer end han agter at holde, bliver berettiget til at ægte ham. Saadant strider imod alle Nationers Love... hvorudover jeg aldrig saadanne Domme haver villet underskrive. (Kobberstik af O.H. de Lode 1754).

til en hensygnende landsby. Som Voltaire kaldtes le patriarche de Ferney, kunne Holberg hedde patriarken på Tersløsegård. Modsat Voltaire ville Holberg ikke blot leve videre i sine værker. Han havde 1735 offentliggjort sin plan om en institution til fremme af dansk sprog. 1746 modtog han en henvendelse fra amtmanden over Sorø amt, grev Reuss, der foreslog ham at gøre en donation til Sorø adelige Akademi, som man var ifærd med at oprette. Holberg slog straks til, og 1747 testamenterede han sine godser til den nye skole, som skulle uddanne mænd til ministerierne og diplomatiet. Samtidig blev godserne benævnt baroniet Holberg; som baron eller friherre opnåede Holberg en årlig skattebesparelse på 300 rdl., og dem kunne han lægge til kapitalen. Det viste sig snart, at renterne af denne kapital var nødvendige for driften af Sorø Akademi, og Holberg gav, med en ny gestus, afskald på dem i levende live, i 1751. Akademiet takkede med at sikre Holberg et gravsted i klosterkirken i Sorø. Dør kom han til at ligge, da døden indhentede den arbejdssomme mand. Den gamle Holberg viste sig grumme pessimistisk

Wilhelm Marstrand har tegnet *Holberg ved arbejdsbordet* (Den kgl. Kobberskabs-samling) og malet ham i *dameselskab* (Hirschsprungs Samling), hvor han, efter Epistlerne 99 og 257 altid befandt sig godt, fordi kvinder bragte ham underholdning uden at anstrenge ham med svære problemer. Holberg har andetsteds vidnet om den respekt, han havde for kvindelig intelligens. Han har 1722, i digtet om Zille Hansdotter (ovf. s. 29), erklæret, at kvinder kunne udrette mere, i hvis udgave var dem betroet. Og 1728, i 2. udgave af hans *Natur- og Folkeret*, siger han, med tanke f.eks. på dronning Elisabeth af England, at „jeg har kunnet faaet i mit Hoved, at man kand holde et Fruentimmer beqvemt (dvs. i stand til) til at forestaae et heelt Land, hvoraf saa mange tusinde Menneskers Velfærd hænger, og derimod dømme det ubeqvemt til at slutte en liden Penge-Contract; thi det er ligesom at dømme en beqvem til at slutte en Kiøbe-Contract om en Herre-Gaard, og derimod ubeqvemt at contrahere om en Tyldt Bremde eller en Favn Brænde“ (Værker i 12 bind I, s. 133).

Holberg skrev sine selvbiografiske Epistler på latin for et europæisk publikum. 1745 kom en fuldstændig dansk oversættelse, der ikke var foretaget af Holberg selv. *Portrættet* er stukket af J.B. Brühl efter Chr. Fritsch (s. 8). Det latinske vers er af poeten Chr. Fr. Wadskiær, som selv har oversat det. Han begyndte således: Her seer du Holbergs tynde Kinder, /Som fatter alle musen ni /Udi den Favn, som andre Qvinder /Fik aldrig Lov at hvile i.

Holberg giver os, fortsætter poeten, bitter og dog liflig medicin. Hans begavelse er så vidtrækkende, at hele den lærde verden må tjene som kobberplade, på hvilken kunstneren kan fæstne hans portræt. Og du spottefugl, som bilder dig ind, at den ild og ånd og kløgt, som blusser i Sydens varme, ikke kan slå i vejret her i kuldens fædreland, bør du ikke tro om igen?

i en af sine 232 *Moralske Fabler* (1751; alle i Værker i tolv bind, IX). I den 81. fabel forestilles jorden som en ost, menneskene er mider i osten. Malkepigen Margrethe fremtræder som verdens skaber og det godes princip; rotten Glirus som det onde, Satan – og det hævdes ikke, at det gode er det onde overlegent. Havde altså manikæerne ret? Holbergs praktiske indsats for Sorø Akademi viste derimod, at han troede på fremskridt i kulturen. Da Montesquieu, vel århundredets højest begavede franskmand, 1748 udgav sit hovedværk, *Om Lovenes Ånd*, skrev Holberg en kritisk omtale deraf i en række artikler, der indgik i sidste bind af hans *Epistler*; dette udkom 1754, efter hans død. Montesquieus værk handlede om regeringsformer: despotiet, monarkiet

LUDVIG HOLBERGS Tredde EPISTLE

Til * * *

Hvorudi befattes det Fornemste
Af Hans

Liv og Levnet,

Oversatte af det Latinske i det Danske
Sprog.

KJØBENHAVN, 1745.

Trykt og bekostet af Ernst Heinrich Berling,
og findes hos hannem tilkøbs.

Miniatureportræt af Holberg „malet paa Elfenben, medens han endnu levede“; ifølge akademidirektørens brevprotokol skænket Akademiet 26.febr. 1831. På bogryggen læses „Paars Historie“, „Kliims Reise“, „Danm. Hist.“ Anses for at gå tilbage til Roselius' portræt (s. 4).

Maleren Valdemar Neiiendam har 1939 fremstillet Holberg, som rimeligvis i 1711 eller 1712, da pesten huse-rede i København, har passeret færge-stedet Grønsund på Falster og der truffet *Marie Grubbe*, hvis mand, Søren Sørensen Møller, dengang sad i fængsel for et vådedrab. Holberg fortæller om mødet i Epistel 89 uden at nævne Marie Grubbes navn. Det gjorde Chr. Bruun, som 1865-75 udgav Holbergs Epistler med oplysende anmærkninger. Epistel 89 står i bind II, der udkom 1868. J.P. Jacobsen skriver 7. marts 1873 til Edvard Brandes, at han samler stof „til en vidunderlig Roman der skal hedde: „Fru Maria Grubbe“ Interieur fra det 17de Aarhundrede. Du ved det er hende der staaer om i Holbergs Epistler“, Romanen udkom 1876.

Holberg døde kl. 1 nat den 28. januar 1754. Allerede denne dag stod vedføjede notits i Kiøbenhavnse Danske Post-Tidender, udgivet af bogtrykker Berling. 5. februar blev hans lig overført til Vor Frue Kirke. I klosterkirken i Sorø indrettedes et begravelseskammer, udført i træ og malet perlegråt. Hertil kørtes kisten i slutningen af december 1754. Da både kammer og kiste var ved at rådne, blev det 1778 overdraget billedhuggeren Johannes Wiedewelt at udføre en marmorsarkofag, som afsluttedes 1780 og stadig er Holbergs hvileplads.

og demokratiet. Holberg imødegik, ikke uden effekt, franskmændens åbenbare og skjulte kritik af enevælden. For at give sine meninger virkning oversatte Holberg disse epistler til fransk og udgav dem, som *Remarques*, Bemærkninger til Lovenes Ånd. Den lille bog udkom i begyndelsen af oktober 1753, fire måneder før Holberg døde, 28. januar 1754. Således viste det sig, at Ludvig Holbergs ånd var virksom og vågen til sidste.

Udi sidst afvigte Nat Kloffen 1 Slet, blev vores store og udsødelige Hr. Baron Ludvig Holberg, efter en langvarig Svaghed, ved den timmelige Død i hans Alders 70 Aar, til ubodelig Forliis for Videnskaberne, bortkaldet fra denne Verden.

Der blev efter Holbergs død slået en medalje til hans ære, med hans portræt, ved hofmedaljør M.G. Arbien. 1839 formåede Sorø Akademi den aldrende Thorvaldsen til at udføre en marmorbuste af Holberg. Den unge billedhugger Th. Stein vandt 1851 den Neuhausenske præmie for en statuette af Holberg, i halv størrelse. Denne siddende portrætstatuette, hvis original står i Glyptoteket, blev populær; afstøbninger findes flere steder i Danmark og Norge. 1860 fremstillede den i biscuit og i lille format af Den kgl. Porcellainsfabrik. Wilhelm Marstrand havde inden sin død 1873 tegnet udkast til et monument med Holberg stående (side 7). Th. Stein skabte, endnu engang, den siddende Holberg; statuen blev afsløret 31. oktober 1875 foran Det kgl. Teater. Den stående Holberg skabtes først af den svenske billedhugger John Börjeson, hvis statue afsløredes i Bergen på Holbergs 200-årsdag 3. december 1884. Dernæst af Vilh. Bissen, hans statue blev afsløret 13. juli 1898 i Sorø Akademihave. I vort århundrede har nordmanden Dyrø Vaa med lune stillet Holberg, i det skabende øjeblik, mellem sine yndlinger, Pernille og Henrik. Gruppen opstilledes 1938 i Studenterlunden, ved Nasjonaltheatret i Oslo, med ansigterne ud mod Karl Johans gate. Den er på grund af lokalitetens omlægning midlertidigt anbragt i depot. Vi begyndte og vi slutter Holbergs billedgalleri i Norge.

